

Alkmaar Schelphoek

rapport 503

Alkmaar Schelphoek

Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

A. van Benthem

Met een bijdrage van: J. Verspay en S. Ostkamp

Colofon

ADC Rapport 503

Alkmaar Schelphoek
Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven

Auteur: A. van Benthem
Met een bijdragen van: J. Verspay en S. Ostkamp
In opdracht van: BAM Vastgoed BV en De Eendragt CV
Foto's en tekeningen: ADC-ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

© ADC-ArcheoProjecten, Amersfoort, mei 2006

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

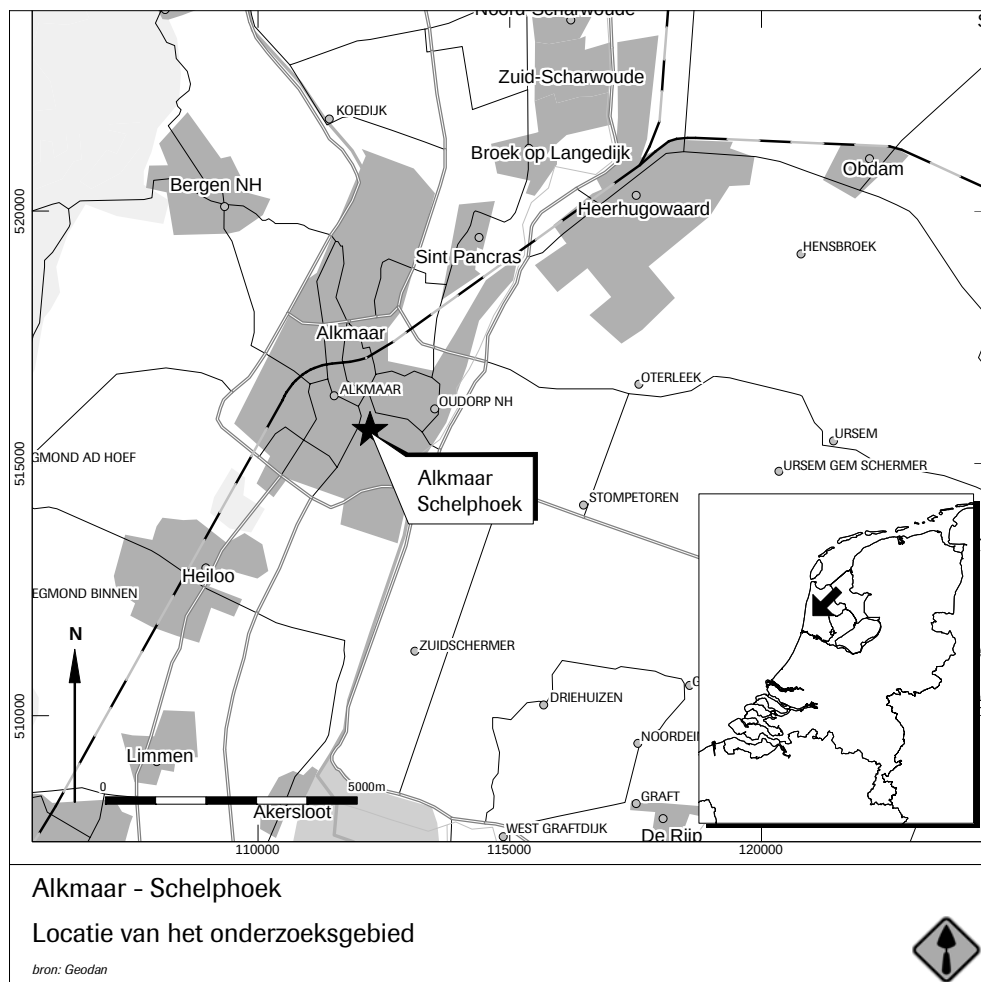
Autorisatie:
J. Dijkstra

ISBN 90-5874-51-39

ADC-ArcheoProjecten
Tel 033-299 81 81
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Vooronderzoek	7
1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	8
1.4 Opzet van het rapport	9
2 Methoden	10
3 Resultaten	10
3.1 Fysisch geografisch onderzoek	10
3.2 Sporen en structuren	10
3.3 Vondstmateriaal	28
3.3.1 Aardewerk- J. Verspay	28
3.3.2 Metaal	31
4 Synthese	32
4.1 Algemeen	32
4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen	32
5 Conclusie	34
5.1 Waardering van de vindplaats	34
Literatuur	38
Lijst van afbeeldingen en tabellen	38
Bijlage I: Aardewerktabel	40
Bijlage II: Pottenbakkersafval in een waterput aan de Schelphoek te Alkmaar	44
Bijlage III: Catalogus: Aardewerk uit een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop'	45

Afb. 1.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET ONDERZOEKSGBIED

<i>Provincie:</i>	Noord-Holland
<i>Gemeente:</i>	Alkmaar
<i>Plaats:</i>	Alkmaar
<i>Toponiem:</i>	Schelphoek
<i>Kadastrale gegevens:</i>	Eigenaren: BAM Vastgoed BV en De Eendragt CV
<i>Kaartblad:</i>	19B
<i>Coördinaten:</i>	112.223/515.675
<i>Projectverantwoordelijke:</i>	J. Dijkstra / A. van Benthem
<i>Bevoegd gezag:</i>	Gemeente Alkmaar
<i>Deskundige namens het bevoegd gezag:</i>	Dhr. P. Bitter
<i>ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):</i>	13727
<i>ADC-projectcode:</i>	4087400
<i>Complex en ABR codering:</i>	NS (stad)
<i>Periode(n):</i>	Nieuwe Tijd
<i>Geomorfologische context:</i>	ophoging
<i>NAP hoogte maaiveld:</i>	+ 1,25 NAP
<i>Maximale diepte onderzoek:</i>	- 0,97 NAP
<i>Uitvoering van het veldwerk:</i>	26 september – 12 oktober 2005
<i>Beheer en plaats documentatie:</i>	Archeologisch Centrum van de gemeente Alkmaar

Samenvatting

In opdracht van BAM Vastgoed BV en De Eendragt CV heeft ADC ArcheoProjecten een Inventariserend Veldonderzoek (IVO3) in de vorm van proefsleuven uitgevoerd in het plangebied Schelphoek te Alkmaar. Het onderzoek vond plaats tussen 26 september en 12 oktober 2005. Tijdens het onderzoek zijn tien putten, verspreid over het terrein, aangelegd.

De Schelphoek werd als één van de laatste landaanwinningen van de stad Alkmaar aangelegd door het aanplempen van een deel van de Voormeer. Op een kaart uit ca. 1573 van Lourens Pietersz is het net aangeplempte gebied onbebouwd te zien, het ligt nog net buiten de stadswallen. De kaart van Van Deventer van enkele jaren eerder (1561) laat zien dat er op die plaats toen alleen nog het water van de Voormeer bestond.

In de eeuwen volgend op de aanplemping hebben in het gebied verschillende activiteiten plaats gevonden. Uit bureauonderzoek blijkt dat de volgende archeologische fenomenen aangetroffen konden worden: vestingwerken, een scheepswerf, zoutketen, kalkovens, bierbrouwerijen, woonhuizen en werkplaatsen, beerputten, een gracht en een pottenbakkerij.

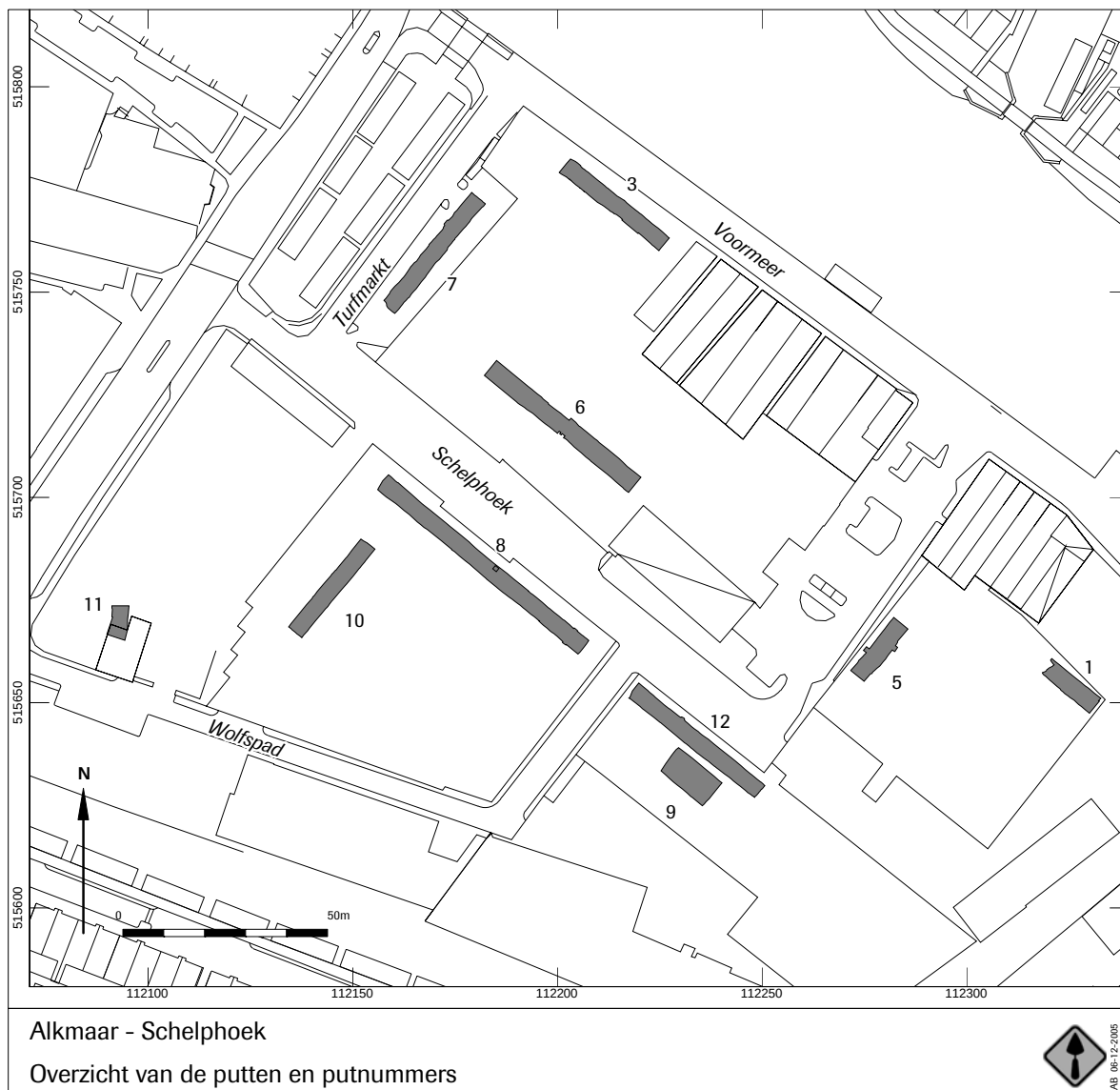
Aan een aantal van deze verwachtingen heeft het archeologische proefsleuven onderzoek voldaan.

De fundamenteën van een mogelijke bierbrouwerij uit de 17^e eeuw werden in het noordoostelijk deel van het gebied (put 7), aangetroffen. In het middengebied (put 8) werd een plek opgegraven waar mogelijk zout gekookt is: het zand is daar uitgegloeid.

Vooraf in put 3, 6 en 7 werden resten van woonhuizen uit de 17^e en 18^e eeuw blootgelegd en in put 5 werd een beerput aangetroffen.

Het is niet zeker of de gracht in put 10 ook werkelijk de gracht is, die op een oude kaart staat. In een waterput in put 9 werd een grote hoeveelheid pottenbakkersafval gevonden. Dit behoort bij de pottenbakkerij van Johan Dieterich Berger die in de 19^e eeuw op deze plaats zijn werkplaats had.

Afb. 2.

Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.

PERIODE	TIJD IN JAREN			
Nieuwe tijd	1500	na Chr.	-	heden
Middeleeuwen	450	na Chr.	-	1500 na Chr.
Romeinse tijd	12	voor Chr.	-	450 na Chr.
IJzertijd	800	voor Chr.	-	12 voor Chr.
Bronstijd	2000	voor Chr.	-	800 voor Chr.
Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	5300	voor Chr.	-	2000 voor Chr.
Mesolithicum (Midden Steentijd)	8800	voor Chr.	-	4900 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd)	300.000	voor Chr.	-	8800 voor Chr.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van BAM Vastgoed BV en De Eendragt CV heeft ADC ArcheoProjecten een Inventariserend Veldonderzoek (IVO3) in de vorm van proefsleuven uitgevoerd in het plangebied Schelphoek te Alkmaar (afb. 2). In de zuidoosthoek van de oude binnenstad van Alkmaar ontwikkelen BAM Vastgoed BV en de Eendragt CV momenteel plannen voor een nieuwe inrichting van het gebied de Schelphoek. Eén van de condities waarmee bij de ontwikkeling rekening moet worden gehouden is archeologie.

Vooronderzoek (zie §1.2) heeft aangetoond dat er op deze locatie een groot aantal archeologische waarden aanwezig kunnen zijn. De voorgenomen bouwplannen zullen de eventueel aanwezige archeologische resten vernietigen of mogelijk ernstig beschadigen. Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 3 ha en ligt momenteel voor het grootste gedeelte braak, een klein gedeelte is nog bebouwd. Het gebied ligt in de zuidoosthoek van de oude binnenstad van Alkmaar en wordt aan de noordzijde begrensd door het water van de Voormeer, aan de westzijde door de Limmerhoek en de Korte Vondelstraat, aan de zuidzijde door de Baansingel en aan de oostzijde door het Baanpad. In het gebied zijn tien proefsleuven aangelegd met een totale oppervlakte van 1317 m². Het plangebied kent twee eigenaren. De putten 1, 5, 12 en 9 liggen in het gebied waarvan BAM Vastgoed BV de eigenaar is. De putten 3, 6, 7, 8, 10 en 11 liggen in het gebied waarvan De Eendragt CV de eigenaar is.

Het veldwerk is uitgevoerd tussen 26 september en 12 oktober 2005. In die periode zijn de proefsleuven aangelegd en onderzocht conform het Programma van Eisen (PvE), dat door ArcheoLogic is opgesteld.¹ Dit ontwerp is goedgekeurd door Dhr. P. Bitter, Bevoegd Gezag van de gemeente Alkmaar.

De vondsten en bijbehorende documentatie die tijdens het IVO zijn verzameld, zijn gedeponeerd in het Archeologisch Centrum van de gemeente Alkmaar te Alkmaar.

Het veldteam bestond uit de volgende personen: J. Dijkstra (projectverantwoordelijke), A. van Benthem (veldarcheoloog), L. Smole (veldtechnicus), R. Mundhenk, E. Schouten (beiden veldassistenten) en A. Plat (kraanmachinist van de firma Westra). Senior archeoloog was J. Dijkstra. Het muurwerk is beschreven onder begeleiding van de bouwhistoricus M. Enderman, werkzaam bij het Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis (BBA) te Utrecht. De directievoerder voor dit project is D. Bente van ArcheoLogic. Het vondstmateriaal is bestudeerd door J. Verspay (aardewerk). De houtanalyse is uitgevoerd door Y. Vorst van Bix Consult. Het dendrochronologisch onderzoek is uitgevoerd door T. Vernimmen van RING.

1.2 Vooronderzoek

In verband met toekomstige ontwikkelingen in het plangebied Schelphoek is een cultuurhistorisch bureauonderzoek voor het onderzoeksgebied uitgevoerd door de gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie.² In dit onderzoek is tevens aandacht aan archeologie besteed. Het onderzoek wijst uit dat er in het gebied een groot aantal archeologische waarden aanwezig kunnen zijn. Deze waarden worden hieronder besproken.

De Schelphoek werd als één van de laatste landaanwinningen van de stad Alkmaar aangelegd door het aanplempen van een deel van de Voormeer. Op een kaart uit ca. 1573 van Lourens Pietersz is het net aangeplempte gebied onbebouwd te zien. Het ligt dan net buiten de stadswallen. De kaart van Van Deventer van enkele jaren eerder (1561) laat zien dat er op die plaats toen alleen nog de Voormeer bestond. Afgezien van het gebruik van deze nieuwe landaanwinning is de landaanwinning op zichzelf al een menselijk artefact en dus mogelijk interessant vanuit archeologisch oogpunt. Huisvuil uit de stad werd regelmatig opgehaald door vuilnislieden en mogelijk gedumpt bij de aanplempingen van de Schelphoek. Het bevat een andere steekproef van het stadsafval dan het afval dat in beerputten werd gegooid en het kan dus een goede aanvulling zijn op de informatie uit beerputten.

Aan de oost- en zuidkant van Schelphoek zijn resten van vestingwerken te verwachten. Deze zijn aan het einde van de 16e eeuw (kort na 1573) aangelegd naar ontwerp van Adriaan Antonisz (1541-1620). Het gaat om een bastion in het oosten (het Boombolwerk) en één in het zuidoosten (het Zuiderbolwerk) met daartussen een courtine en de courtine die van het Zuiderbolwerk naar het westen loopt. Een deel van het vermoedelijke verloop van deze vestingwerken wordt door de huidige planvorming bedreigd.

¹ Bente 2005.

² Rogge en Bitter 2001.

Gezien de datering en de bekende afbeeldingen betreft het vestingwerken van het Oud-Nederlandse stelsel. De vestingwerken zijn in 1865/66 afgegraven en tot die tijd kennelijk nooit vernieuwd of aangepast aan de voortschrijdende vestingbouwtechniek.

In de zuidwest hoek van de noordelijke helft van Schelphoek is op een kaart uit 1597 een schip in aanbouw weergegeven. Het betreft hier waarschijnlijk een kaartsymbool (het schip is te breed om de twee ophaalbruggen te passeren om open water te bereiken), en duidt een scheepswerf of scheepstimmermanwerkplaats aan.

In het zuidoosten van het plangebied, binnen de vesting, waren zoutziederijen gevestigd. Vanaf de Middeleeuwen wordt zout gewonnen uit zeewater dat wordt verzameld in duinpannen bij Petten. Tot de sluiting van de laatste zoutfabriek De Eendracht in 1939 werd het zout nog bereid uit ingedampt zeewater, dat in pannen uitgekookt werd.³ Zoutziederijen konden worden gestookt met lokaal gewonnen turf.⁴

Hoewel de exacte locatie onbekend is, wordt melding gemaakt van kalkovens in de Schelphoek. De naam 'Schelphoek' zou ook afgeleid zijn van de grote hoeveelheid schelpen die voor de kalkbranderij nodig waren. Een kaart uit 1573 van Lourens Pietersz geeft mogelijk een kalkoven in het zuidoosten aan. Schelpovens werden doorgaans met turf gestookt en de economische aanvoer van schelpen en turf was dan ook doorgaans bepalend voor de locatie van de ovens.⁵ In Alkmaar kwamen de schelpen volgens de bronnen uit Egmond aan Zee, waar aan het strand schelpenvisserij werd bedreven.

In de bronnen wordt melding gemaakt van bierbrouwerijen in de Schelphoek. Van tenminste één bierbrouwerij is de locatie bekend: aan de Turfmarkt. Daarnaast heeft vóór 1649 in het noordoosten van het gebied een gebouw gelegen dat mogelijk een brouwerij of een zoutkeet is geweest.

Langs de Voormeer liggen vanouds huizen waarvan de achtererven in het plangebied vallen. Ook elders, verspreid over het plangebied, zijn huizen en werkplaatsen met achtererven te verwachten. Daarnaast zijn er op de achtererven beerputten te verwachten.

In het zuidwesten van het gebied is bekend dat er in de 19^e eeuw een pottenbakkerij van Johan Dieterich Berger was gevestigd. Deze pottenbakkerij bestond maar een korte tijd: van 1842 tot 1858.

1.3 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het IVO in de vorm van proefsleuven heeft tot doel de aard, omvang en kwaliteit (gaafheid en conservering) vast te stellen van de vindplaats(en) in het gebied om te komen tot een definitief oordeel over de behoudenswaardigheid ervan. Daarnaast moeten gegevens verkregen worden om hetzij verder archeologisch onderzoek mogelijk te maken, hetzij adequate maatregelen voor behoud en beheer te kunnen treffen.⁶

In het PvE zijn zowel algemene als specifieke vragen gesteld:

De vraagstellingen voor het IVO luiden in het algemeen:

- Zijn structurele resten van bebouwing voldoende intact bewaard om de vragen voor de diverse vondstcategorieën afdoende te beantwoorden?
- Zijn voldoende hoeveelheden gebruiksafval aanwezig, en is dat ook voldoende geconserveerd om tot beantwoording van onderzoeksvragen te dienen?
- Is er voldoende daterend materiaal aanwezig?
- Zijn er beerputten aanwezig en kan een schatting worden gemaakt van het totale aantal?

De specifieke vraagstellingen voor het IVO luiden:

Schelphoek als landaanwinning

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Opdeling in fasen (zowel verticaal als horizontaal);
- Datering van de fasen;

Vestingwerken

- Locatie en gaafheid/conservering;

³ Janssen 2006, 26-29.

⁴ <http://members.lycos.nl/fokke6/zoutketen.htm>; http://users.bart.nl/~leenders/txt/zout4.html#_Toc29303699.

⁵ http://www.nitg.tno.nl/ned/pubrels/infor_matie/inf_archief/inf_nr10/100205.pdf.

⁶ Cf. Handboek ROB specificaties, juni 1998.

- Aanwezigheid onderwal;
- Aanwezigheid grondkeringen aan de voet van de wal;
- Eventuele verbouwingen aan de verdedigingswerken;
- Constructiewijze en bouwgeschiedenis van de 'oorgaten' van het Boompootsbolwerk (in de oorspronkelijke aanleg had dit bastion twee teruggetrokken flanken. Het noordelijke moet tussen 1597 en 1649 zijn gedempt en het zuidelijke tussen 1747 en 1820);
- De aanleg en sloop van de onderwal, die te zien is op een kaart van 1597, maar in 1649 alweer verdwenen lijkt te zijn;

Scheepswerf

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Datering en gebruiksduur;
- Bouw of reparatie?
- Scheepstypen?
- Inrichting en gebruik van de werf, waaronder aanwezigheid en gebruik scheepshelling, evt. bijgebouwen en huis van de scheepsbouwer;

Zoutketen

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Datering en gebruiksduur;
- Zijn er nog resten van de in de 17^e eeuw afgebrande zoutziederijen;

Kalkovens

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Datering en gebruiksduur;

Bierbrouwerijen

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Datering en gebruiksduur;

Woonhuizen en werkplaatsen

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Globale datering;
- Hoeveel van de bebouwing van vóór 1800 is door bebouwing in de 20^e eeuw verstoord;
- Erfindeling;

Beerputten

- Aard van het gebruik van het bijbehorende pand en veranderingen daarin; materiële cultuur van de bewoners van het bijbehorende huis;
- Voedsel economie;
- Bouw- en gebruiksfases van de beerput zelf;

Gracht

- Put 10 is primair bedoeld om de gracht op te sporen die op de kaart van Lourens Pietersz uit ca. 1573 staat aangegeven.⁷ Onduidelijk is of deze gracht ooit werkelijk heeft bestaan of dat Pietersz een ontwerp heeft weergegeven.

Pottenbakkerij

- Put 9 is, behalve het opsporen van beerputten, ook gericht op het lokaliseren van de pottenbakkerij van Johan Dieterich Berger.

1.4 Opzet van het rapport

Dit rapport betreft een standaardrapport zoals genoemd in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 2.2 -specificatie VS06). In dit rapport worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd, waarna de eerste conclusies volgen.

⁷ In het PvE wordt de kaart van Jacob van Deventer genoemd. Deze is echter uit 1560 en hier staat het gebied de Schelphoek nog niet op. Dit is een vergissing, het moet de kaart van L. Pietersz zijn.

Na de samenvatting en dit inleidende hoofdstuk volgt een omschrijving van de onderzoeksmethoden in hoofdstuk 2. Vervolgens zullen de verschillende deelonderzoeken aan de orde komen.

2 Methoden

Het onderzoek is uitgevoerd conform de KNA 2.2 (2005) en het PvE.⁸ Tijdens het IVO zijn tien proefsleuven aangelegd. De proefsleuven liggen verspreid over het terrein (afb. 3). De vlakken zijn machinaal aangelegd zonder schaafbak, omdat het gebruik hiervan bij stadskernonderzoek over het algemeen niet mogelijk is. Tijdens de aanleg van het vlak zijn vondsten verzameld. Grondsporen zijn direct ingekrast. De vlakken en de stort zijn met behulp van een metaaldetector onderzocht. Vervolgens zijn het vlak en ieder spoor daarin gefotografeerd en getekend (schaal 1:20), waarbij om de 3 m een NAP-hoogte is bepaald. Daarnaast is van al het muurwerk de NAP-hoogte van de boven- en onderkant bepaald. Een aantal, zich daarvoor lenende, grondsporen is met de hand gecoupeerd, waarbij eventuele vondsten zijn verzameld. Er zijn van verschillende sporen houtmonsters genomen voor houtdeterminatie en dendrochronologisch onderzoek. In de putten waar het mogelijk was, is een profiel aangelegd, gefotografeerd en getekend (schaal 1:20).⁹ Het was niet mogelijk om in alle putten een profiel aan te leggen in verband met de hoge grondwaterstand en vervuiling.

3 Resultaten

3.1 Fysisch geografisch onderzoek

Tijdens het archeologische proefsleuvenonderzoek is geen fysisch geografisch onderzoek uitgevoerd. De opbouw van het terrein bestaat uit verschillende ophogings- en aanplempingslagen, waarvan de dikte op vier plaatsen bepaald kon worden.¹⁰ De onderkant van de ophoging varieert van 1,70 m –mv tot 2,90 m –mv. Dit is tussen -1,60 m NAP en -2,30 m NAP. Deze hoogteverschillen geven aan dat de bodem van de Voormeer zeker niet vlak was. Onder de ophogingslagen ligt de natuurlijke ondergrond, die bestaat uit grijs zand met schelpjes.

3.2 Sporen en structuren

In alle putten zijn ophogings- of aanplempingslagen aangetroffen, die echter zeer weinig vondstmateriaal bevatten. Het aangetroffen vondstmateriaal wijst wel op een datering in het midden en einde van de 16^e eeuw (zie ook hoofdstuk 3.3). De ophogingslagen in de onderzochte putten bestaan niet uit aangeplempt stadsafval maar uit zand en klei met hier en daar veenbrokken. In deze lagen komt af en toe een stuk aardewerk voor.

PUT 1 (afb. 4)

De twee grote rechthoekige fundamente, spoor 8 en 12, springen in deze put direct in het oog (afb. 4 en 14.). Spoor 8 is gemetseld in een harde, rood met geel gemêleerde, machinaal gevormde baksteen. Het cement is zeer hard. De afmeting van de bakstenen bedraagt 21x10x5 cm. De afmeting van de poer is 2,20x1,6 m. De poer staat op een bakstenen stookvloer (spoor 11) van een oven, die aan de zuidzijde door een gewelf overdekt is geweest. Het gewelf zelf is niet

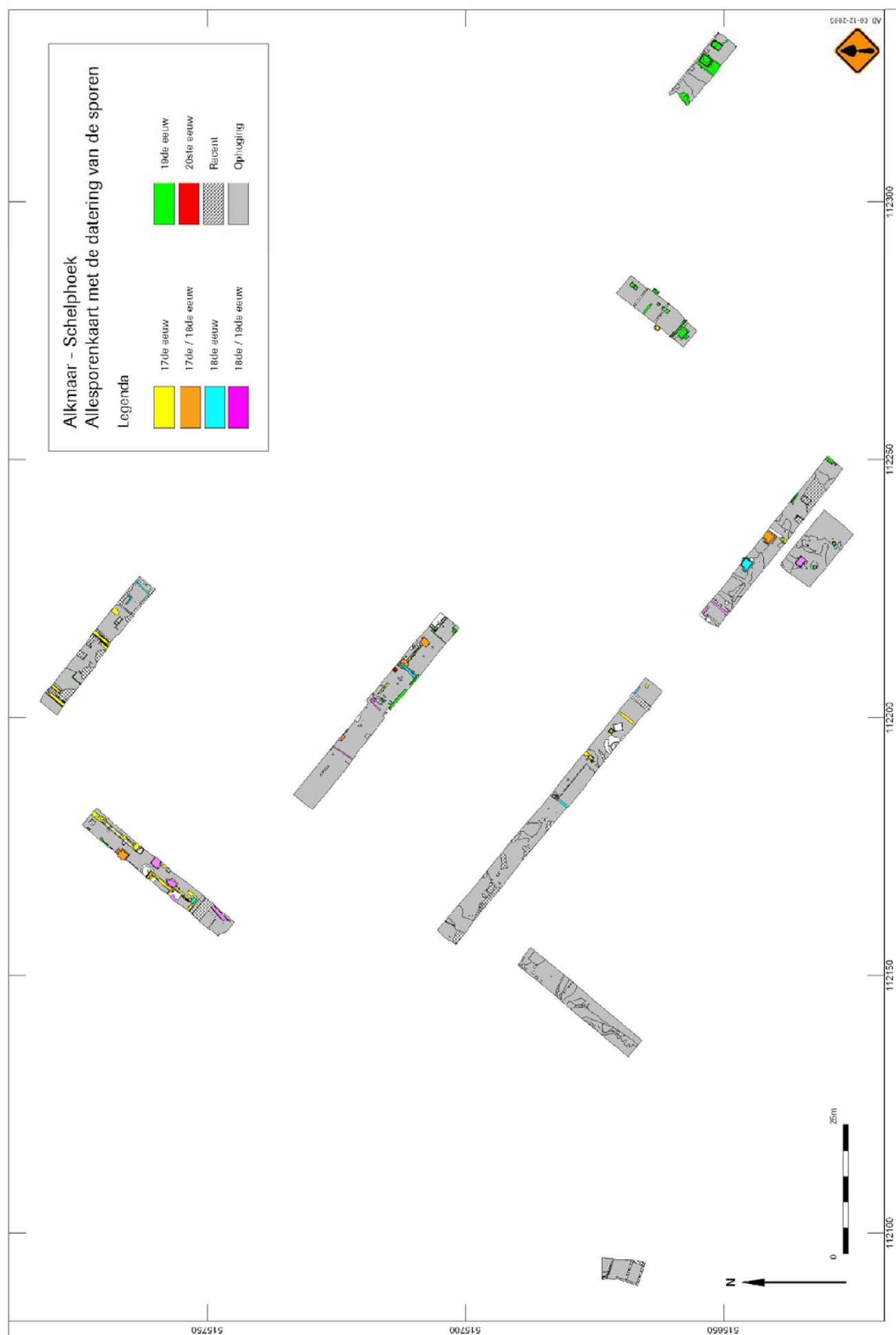
⁸ Bente 2005.

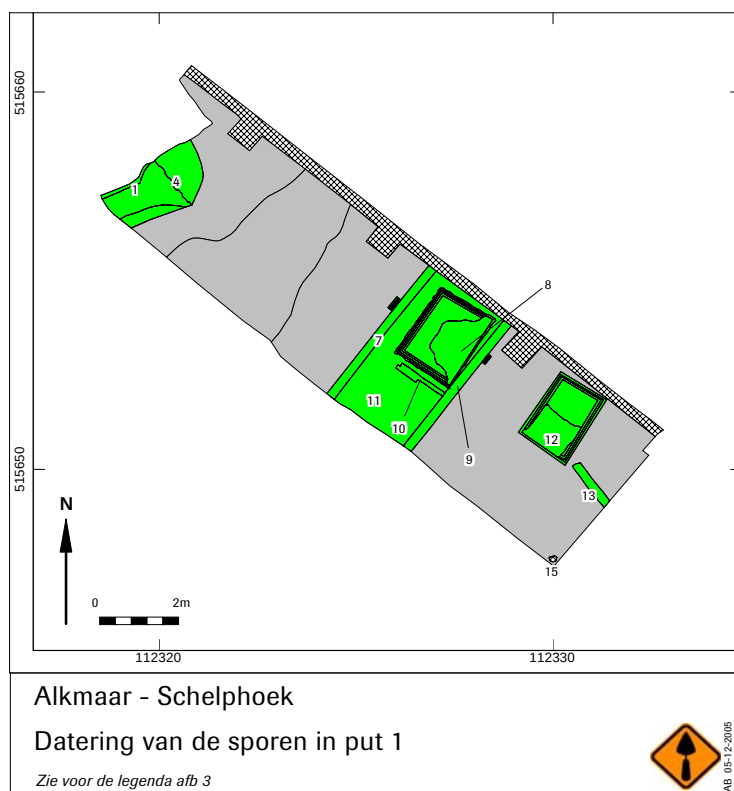
⁹ In de putten 1, 5, 9, 10 en 12 zijn profielen aangelegd. In put 8 is een profielopname gemaakt.

¹⁰ Dit was mogelijk in de putten 8, 9, 10 en 12.

Afb. 3.

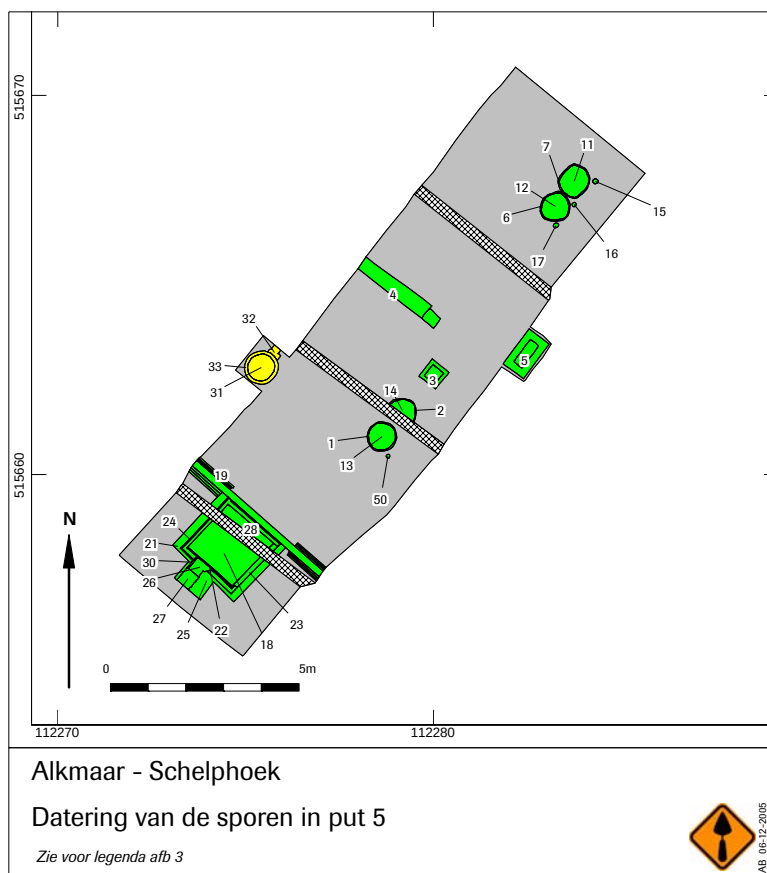

Afb. 4.

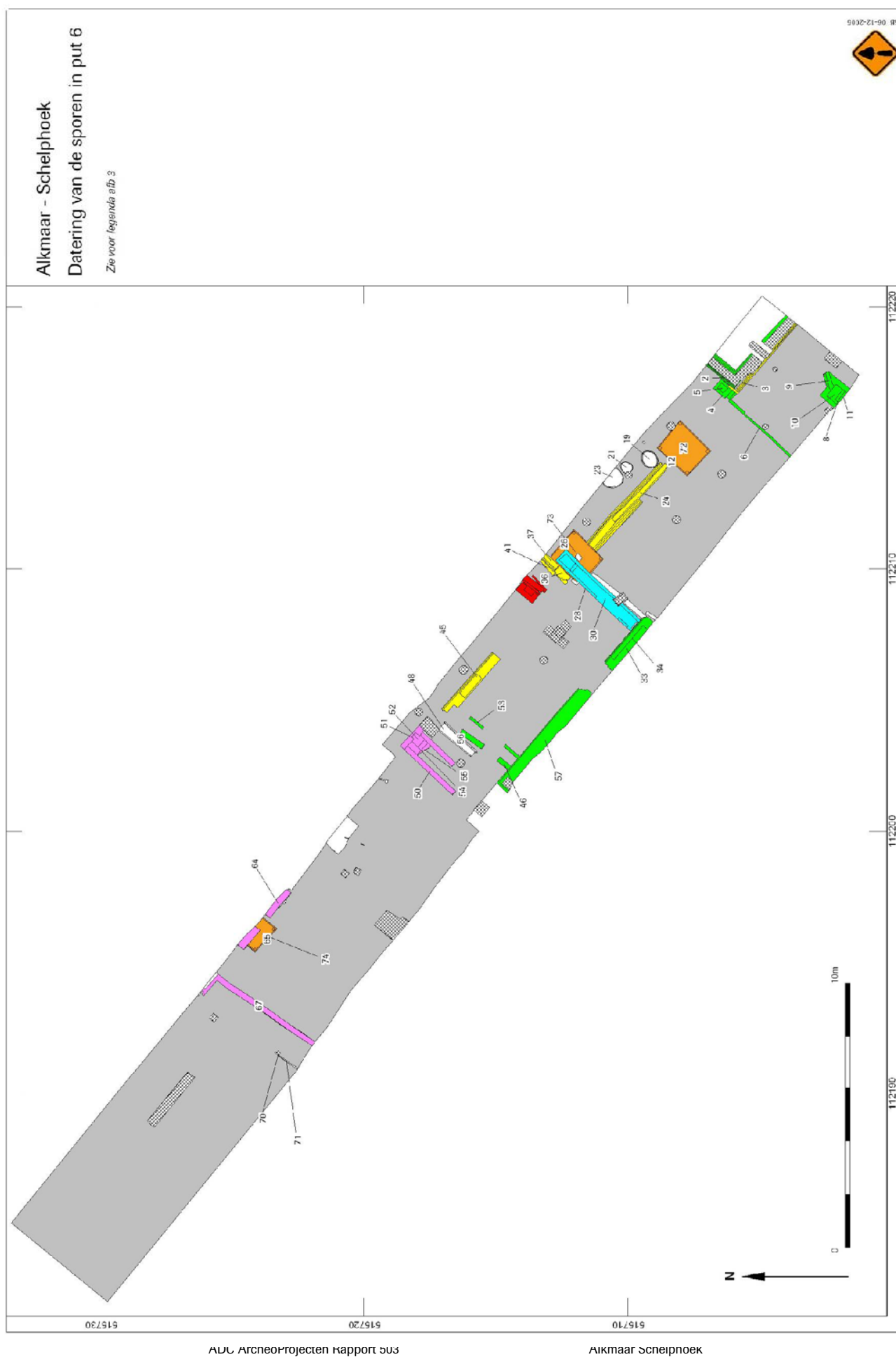
Afb. 5.

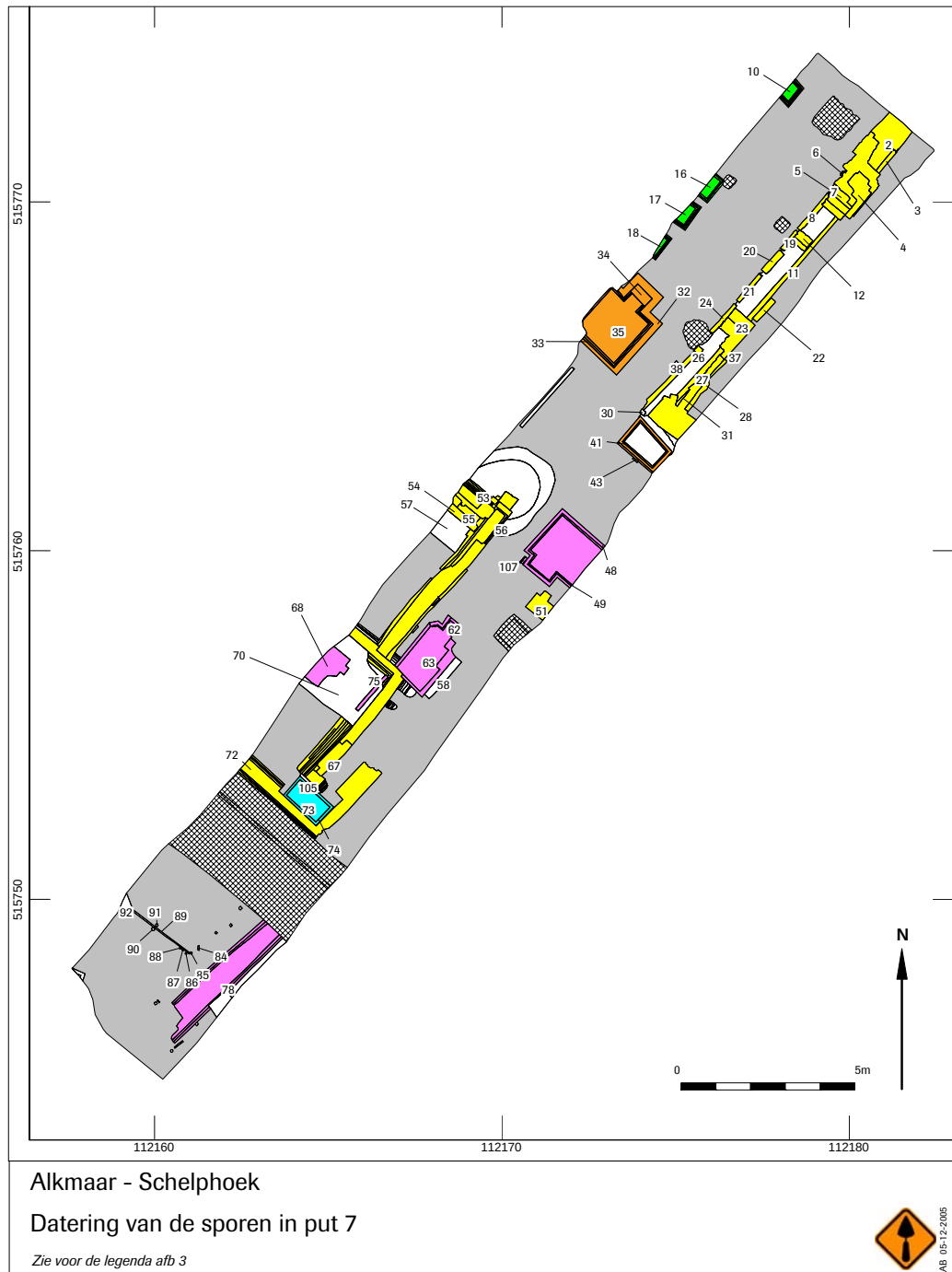

Afb. 6.

Afb. 7.

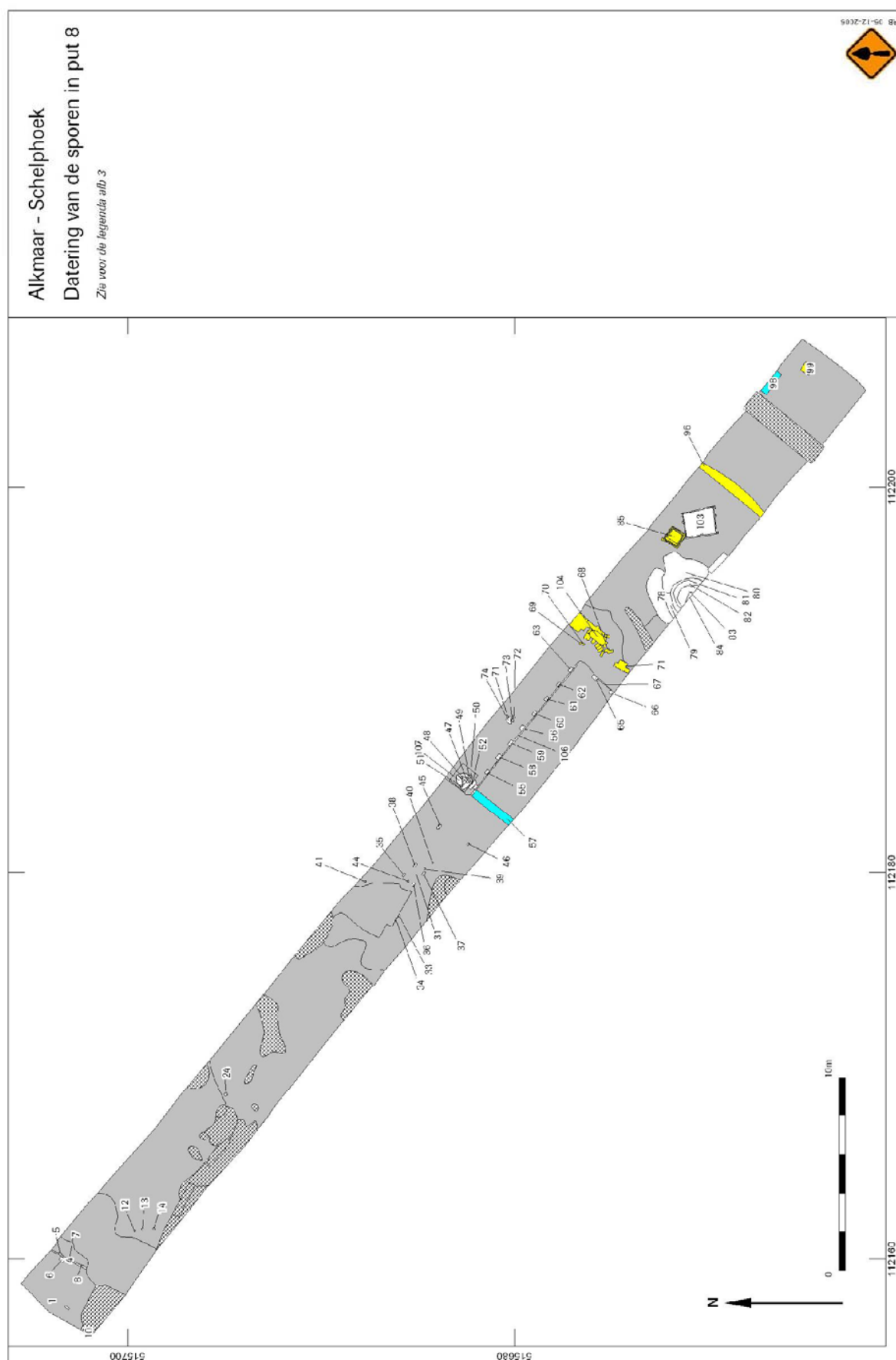

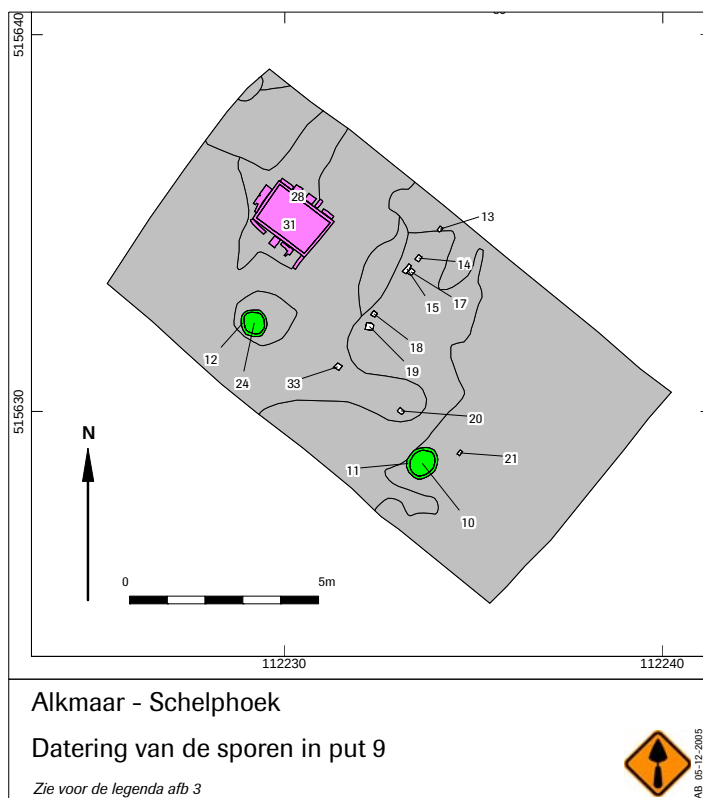

Afb. 8.

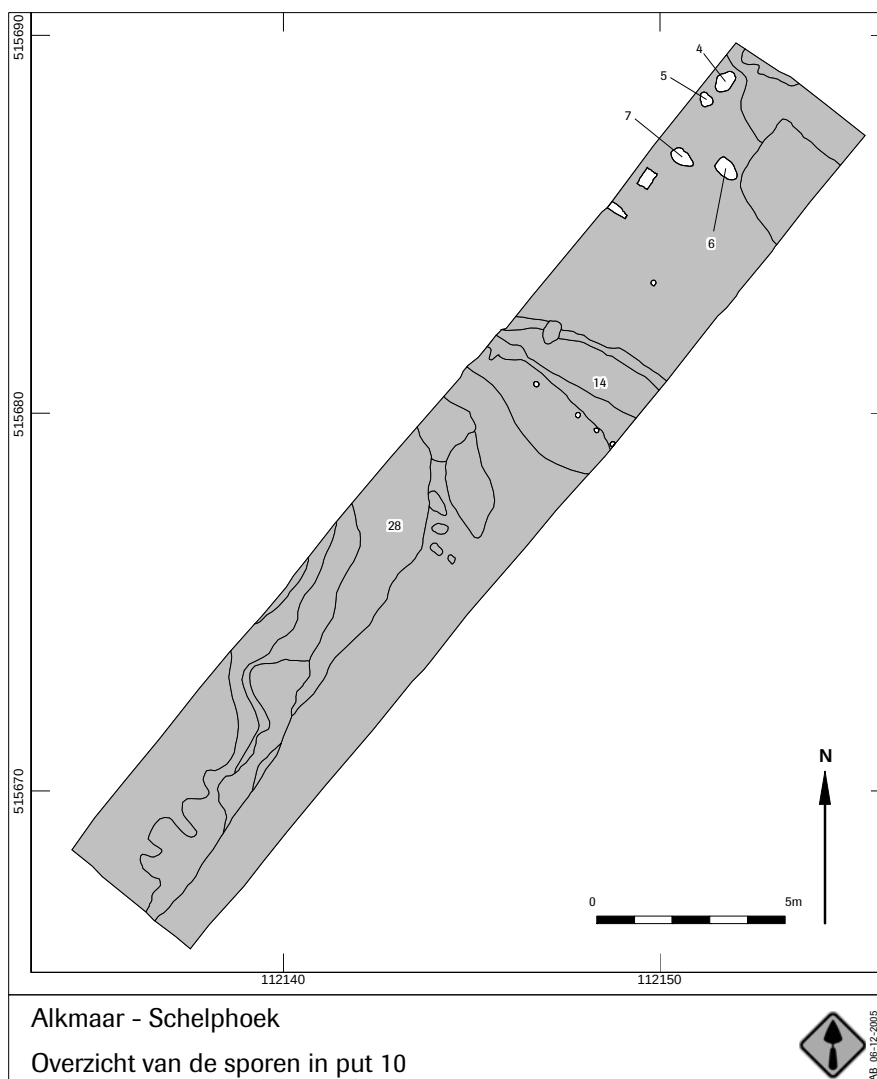

Afb. 9.

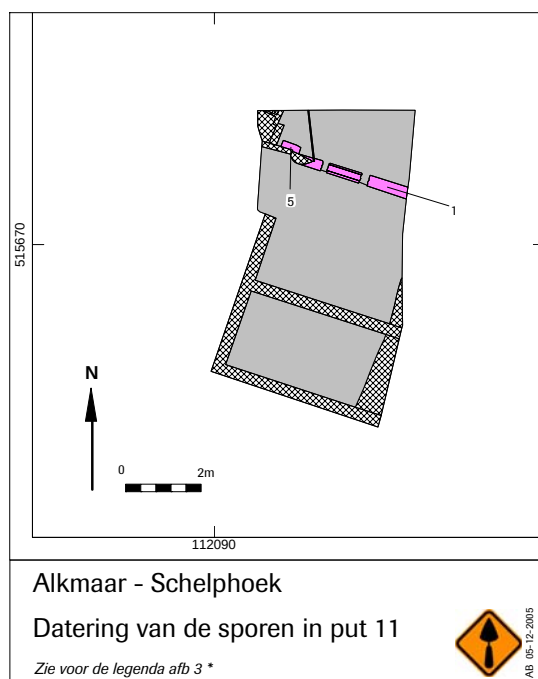

Afb. 10.

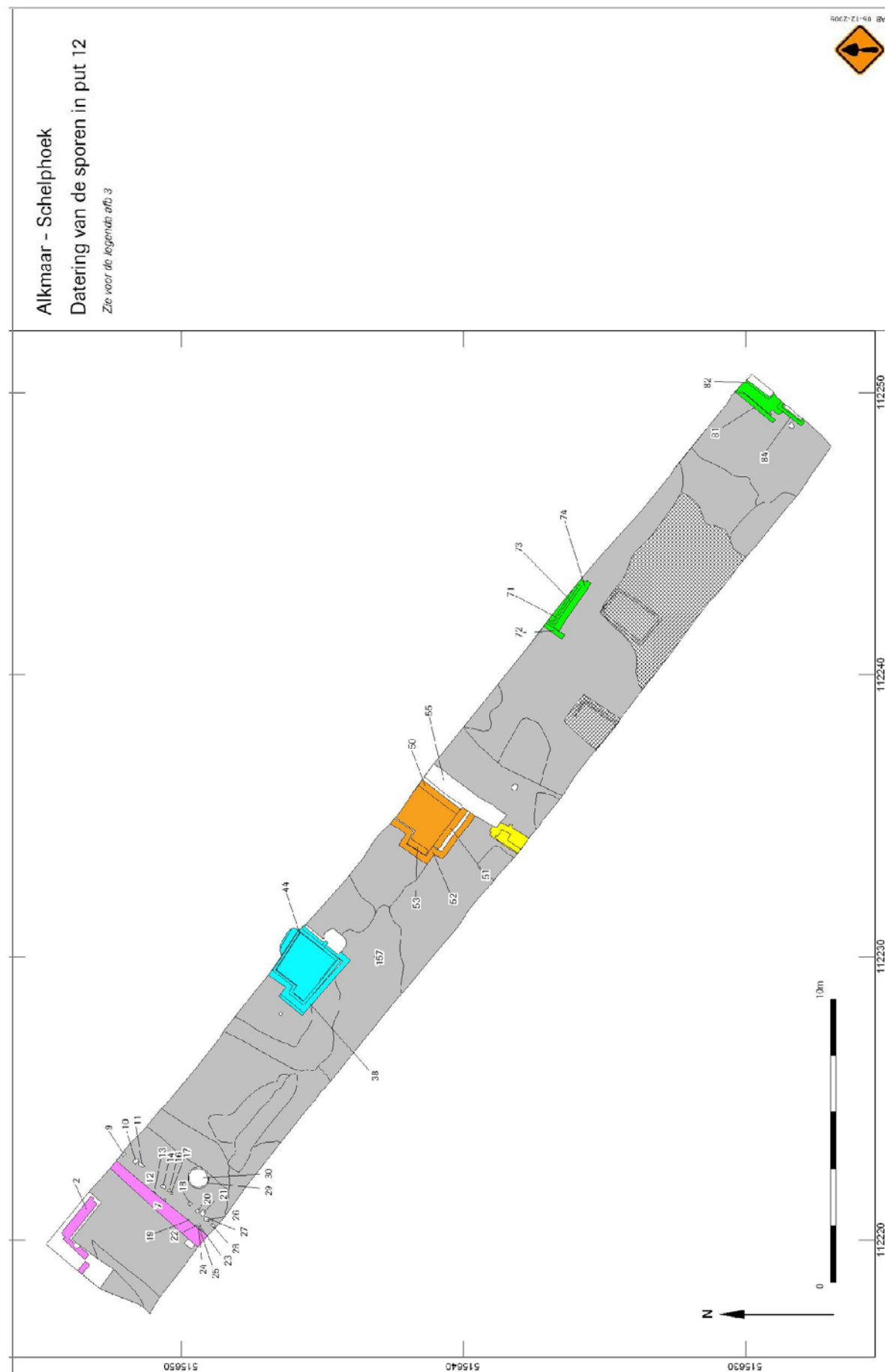
Afb. 11.

Afb. 12.

Afb. 13.

Afb. 14. De twee poeren in put 1, met op de voorgrond spoor 12.

aangetroffen, de aanzet ervan wel (spoor 9 en 7). De bovenkant van de poer ligt op een hoogte van + 0,39 m NAP, de onderkant op - 0,36 m NAP. Spoor 12 is gemetseld met een zachte, machinaal gevormde baksteen met een afmeting van 22x10x5,5 cm. De kleur van de baksteen is oranje met witte puntjes. De afmeting van de poer is 1,92x1,47 m. De bovenkant van deze poer ligt op + 0,38 m NAP, de onderkant op - 0,40 m NAP. De verschillende soorten baksteen geven geen tijdsverschil aan; beide soorten baksteen werden in dezelfde periode gebruikt. Beide poeren, mogelijk de basis van schoorstenen, en de stookvloer behoren zeer waarschijnlijk toe aan een oven van de Alkmaarse IJzer- en Metaalgieterij. Ook de losse oven/stookvloer (spoor 1 en 4) in deze put hoort daar waarschijnlijk bij. Deze gieterij dateert van 1869. Kort tevoren, in 1865-66, was het Boombolwerk afgegraven.

Het muurtje met spoornummer 13 bestaat uit zeven steenlagen en is slordig gemetseld met 14^e - eeuwse, hergebruikte, bakstenen (afm. 29x13x7,5 cm). In deze put zijn geen resten van het Boombolwerk aangetroffen.

PUT 3 (afb. 5)

De bakstenen van spoor 1 en 2 zijn oranje en geel gemêleerd en hebben een afmeting van 20x9,5x4 cm, maar ook 22x10,5x4,5 cm. Er zijn minstens acht steenlagen bewaard, maar de onderkant kon vanwege opkomend grondwater niet worden bereikt. Spoor 1 en 2 worden beiden in de 18^e eeuw gedateerd.

De kelder met spoornummer 4 dateert uit de 18^e eeuw. De binnenmuur (spoor 5) is er direct bij het bouwen tegenaan gezet. De kelder bestaat uit gele en oranje bakstenen met een afmeting van 21,5x10x4 cm. Ook bij deze kelder werd de onderkant van het muurwerk vanwege het grondwater niet bereikt. Ook kon niet bepaald worden of er een vloer aanwezig was.

Spoor 8 bestaat uit één laag gele en oranje bakstenen met een afmeting van 20,5x9x4,5 cm. De onderkant ligt op + 0,64 m NAP. Het spoor is een mogelijk straatje uit de 17e eeuw.

Spoor 9 is een halfsteense kelder. De kelder is aan de binnenzijde bekleed met rode plavuizen. De bakstenen van de kelder zijn oranje en geel van kleur met een afmeting van 18,5x8,5x4 cm. De kelder is mogelijk in de 18^e eeuw te dateren.

De muur met spoornummer 14 bestaat uit geeloranje en oranje bakstenen met een afmeting van

Afb. 15. Spoor 28 met daaronder de sintellaag.

19x9x4 cm en is gemetseld met schelpkalkspecie. Er zijn vier vertandingen aan de oostzijde zichtbaar, maar de onderkant van de muur is niet te zien vanwege de betonnen vloer aan deze zijde. Aan de westzijde is de muur weggehakt bij het maken van de recente betonnen muur aan die zijde. Op dit fundament heeft een éénsteens muur gestaan. De bovenkant ligt op + 1,06 m NAP. De muur wordt in de 17e eeuw gedateerd.

De muren met spoornummer 28 en 15 vormen mogelijk samen de fundamente van een dwarshuis, dat evenwijdig aan de straat loopt. Het gewicht van de balken en het dak rust op de voor- en achterkant van het gebouw. De zijfunderingen kunnen daardoor minder zwaar aangelegd worden. De afstand tussen beide muren is ca. 12 meter. Spoor 15 bestaat uit twee steenlagen van oranjegele en oranje bakstenen met een afmeting van 19x9x4 cm. Aan de westzijde is

een vertanding van één steenlaag. De onderkant van de muur ligt op + 0,77 m NAP, de bovenkant op + 0,87 m NAP. Spoor 28 is op sintelachtig materiaal gefundeerd en heeft aan beide zijden twee vertandingen (afb. 15.). Er zijn nog drie steenlagen over en deze bestaan uit rode bakstenen met een afmeting van 18,5x8,5x4 cm. De onderkant ligt op + 0,86 m NAP, de bovenkant op + 0,97 m NAP. Op de muur heeft een éénsteens muur of mogelijk een houtskelet gestaan. De fundering is stevig genoeg om eventueel ook een verdieping of zolder te hebben gedragen.

Het sintelachtige materiaal bestaat uit sterk versinterde houtskool met hamerslag (schilvers en kogels) en stukjes verbrande leem, overdekt met zand. Het lijkt dat deze muur is gefundeerd op

de inhoud van een smidse.¹¹ Of deze smidse in de buurt heeft gestaan is helaas niet te achterhalen. Ondanks enkele verschillen in de beide funderingen is het bouwhistorisch zeker niet onmogelijk dat beide muren van één huis zijn.¹² Spoor 29 en 14 zijn mogelijk een voorloper of opvolger van het dwarshuis met spoornummers 15 en 28.

De tweede kelder in deze put heeft spoornummer 23. Aan de binnenzijde is een extra muur gezet (spoor 24). De bakstenen zijn verschillend van kleur: groen, rood, geel en oranje. Aan de buitenzijde van de kelder zijn baarden van metselspecie te zien. Dit betekent dat de kelder in de kuil gemetseld is. Er is geen vloer aangetroffen. De kelder wordt in de 19^e eeuw gedateerd. Het is niet zeker of deze kelder binnen een bepaald pand is gebouwd.

De laatste muur in deze put heeft spoornummer 29 en is op horizontale planken gefundeerd. De bakstenen zijn oranjegeel, oranje en geel van kleur en hebben een afmeting van 19x9x4 cm. Aan de westzijde heeft de muur zeven vertandingen, aan de oostzijde vier vertandingen. De onderkant van de bakstenen ligt op + 0,65 m NAP, de bovenkant op + 1,02 m NAP. De datering van deze muur is 17^e eeuw.

Gezien de aangetroffen bouwelementen lijkt aan deze zijde van het onderzoeksterrein sprake te zijn van minstens drie woonhuizen uit verschillende perioden.

PUT 5 (afb. 6)

De sporen 5 en 3 zijn beide poeren en zijn in machinaal gevormde baksteen gemetseld. De datering ligt dan ook in de 19^e eeuw voor spoor 5 en aan het einde van de 19^e eeuw voor spoor 3. De vier identieke houten tonnen (spoor 6, 7, 1 en 2), met de bodem nog intact, zijn in de 19^e eeuw (tussen 1836 en 1900) dichtgestort met puin en zand. De tonnen zijn omwikkeld met halve twijgen. De twijgen van spoor 7 zijn individueel omwikkeld met windsels. De tonnen zijn ca. 60 cm diep. De bovenkant ligt voor de sporen 6 en 7 op - 0,32 m NAP. Voor de sporen 1 en 2 ligt de bovenkant op -0,42 m NAP. Ter versteviging van de tonnen zijn aan de buitenzijde drie houten palen geslagen (spoor 15, 16, 17). Daarnaast is het mogelijk dat de palen met een constructie boven de tonnen te maken hebben.

Het muurtje spoor 4 bestaat uit 17^e-en 18^e-eeuwse bakstenen die echter in de 19^e (of zelfs aan het begin van de 20^e eeuw) zijn hergebruikt voor het bouwen van deze muur. De gebruikte specie is 20^e-eeuws. De muur bestaat nog uit drie steenlagen. De bovenkant ligt op + 0,13 m NAP.

Spoor 31/33 werd ontdekt bij de aanleg van het oostprofiel. Het gaat om een beerput waarvan de bakstenen oranje van kleur zijn en de bovenzijde is afgedekt met een plaat leisteen. Het is een beerput die op grond van de gebruikte bakstenen waarschijnlijk 17e-eeuws is. De inhoud is helaas ooit uitgegraven en er is dus geen beer meer aanwezig. De put is waarschijnlijk in de 19e eeuw of later dichtgestort met puin. De afmeting van tien

Afb. 16. 19e eeuwse kelder.

steenlagen + één mortellaag is 56 cm. De bovenzijde ligt op - 0,15 m NAP, de onderzijde op - 1,53 m NAP.

De kelder in deze put heeft aan de binnenzijde een extra muur om de kelder beter waterdicht te maken (afb. 16.).¹³ Deze muur dateert echter uit dezelfde periode. De witte tegels (witjes) tussen de twee muren van de kelder dateren ook uit deze periode. De kelder zelf is niet ouder want tegels zijn niet later aangebracht. Als dat het geval was, dan was de originele muur aan de binnenzijde aangestroken en dit is niet het geval. De vloer van de kelder bestaat uit hergebruikte gele en groene geglaazuurde plavuizen. Aan de oostzijde van de kelder is de aanzet van de opgang van de trap aangebracht. De betonnen fundering van de 20^e-eeuwse fabriekshal is over de kelder heen gebouwd. Op basis van bovenstaande gegevens wordt de kelder in de 19^e eeuw gedateerd.

Van de 19^e-eeuwse muur waartegen de kelder is aangezet (spoor 19) kon vanwege het grondwater geen diepte bepaald worden. De muur is in kop-strek verband gemetseld en is

¹¹ Mondelinge mededeling Dr. P. de Rijk, specialist ijzerproductie/-bewerking.

¹² Volgens M. Enderman, bouwhistoricus BBA.

¹³ Sporen 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, en 30.

gezien tot - 0,61 m NAP. De bovenkant van de muur ligt op + 0,15 m NAP. De afmeting van tien steenlagen + één mortellaag is 52 cm.

Op basis van de diverse sporen kan worden geconcludeerd dat op deze plaats in de 19e eeuw drie woonhuizen hebben gestaan. In de 17e eeuw was er tenminste één woonhuis.

PUT 6 (afb. 7)

Ondanks de flinke verstoring aan de oostzijde van de put, in de vorm van (o.a.) dikke betonnen palen, zijn er toch archeologische resten achtergebleven.

Spoor 8, 9 en 10 behoren tot een putje uit de 19e eeuw met de aanzet van een riool.

Spoor 3 is een op planken gefundeerde muur van orangerode en gele bakstenen. De muur heeft zes vertandingen en de bakstenen zijn los gestapeld op de planken. De afmeting van de bakstenen is 19x8,5x4,5 cm. De onderkant ligt op - 0,53 m NAP. De muur is 17^e-eeuws. Op deze muur is in de 19^e eeuw een nieuwe muur gezet (spoor 2), terwijl in de 20^e eeuw daarop weer een muur werd gezet.

Het putje met de spoornummers 4 en 5 en afvoer (spoor 6) lijkt onder spoor 3 te liggen, maar is daarin uitgehakt. De datering hiervan is 19^e eeuw.

Spoor 24 bestaat uit los gestapelde orangerode en gele bakstenen en is op planken gefundeerd. Volgens P. Bitter is deze muur gemetseld met bakstenen die elders in de stad 16e /17e-eeuws dateren.¹⁴ De bouwhistoricus dateert deze muur in de 17e eeuw. De muur vormt mogelijk samen met spoor 3 één muur (spoor 36, 37 en 41 horen daar ook bij). Mogelijk is het muurwerk afkomstig van het dwarshuis (nok parallel aan de straat) die te zien is op de kaart van Cornelis Drebbel.¹⁵ De muur vormt in ieder geval de rooilijn zoals te zien is op deze kaart. De afmeting van de bakstenen bedraagt 19x9x4,5 cm, de onderkant ligt op - 0,60 m NAP. De muur is aan de oost en westkant doorsneden door twee houten bakken (spoor 72 en 73) waarvan de functie niet duidelijk is. Door het hoge grondwater konden deze sporen niet worden onderzocht. De meest westelijke houten bak is later doorsneden door een 'moderner', 18^e-eeuws, riool, een bakstenen put met riool richting de gracht. De bodem van het riool bestaat uit een houten plank met daarop een bakstenen opbouw (spoor 28 en 30).

Behalve een drietal houten tonnen (spoor 19, 21 en 23) die in de 19^e eeuw zijn volgestort met puin, zijn er geen beerputten aangetroffen. Reden hiervoor is mogelijk dat de huizen die hier stonden een directe rioolverbinding hadden met de gracht aan de Schelphoek, getuige de putjes en de riolen die in zuidelijke richting weglopen. Daarnaast is het mogelijk dat er in een oudere fase wel degelijk beerputten werden gebruikt. Die zouden dan mogelijk aan de achterzijde van de gebouwen hebben gelegen, ten noorden van put 6.¹⁶ De houten bakken en tonnen zouden een functie kunnen hebben gehad bij industriële activiteiten.

De lange muur (spoornummer 33, 34 en 57) aan de zuidzijde van de put bestaat uit een samenraapsel van verschillende, hergebruikte bakstenen. De onderkant van de muur ligt op - 0,46 m NAP, de bovenkant op - 0,13 m NAP. De muur is mogelijk een tuinmuur van de overtuinen die hier in de 19e eeuw lagen.

Spoornummer 45 bestaat uit gele en rode bakstenen met een afmeting van, respectievelijk, 20x9x4 cm en 23x12x4,5 cm. De muur heeft nog vier steenlagen, waarvan de onderste twee los zijn gestapeld. De muur erop is éénsteens breed geweest. De onderkant ligt op - 0,22 m NAP, de bovenkant op - 0,03 m NAP. De muur is 17e-eeuws, net als spoor 24, die op dezelfde rooilijn ligt. Het riool met spoornummer 46 en 53 wordt aan het begin van de 19e eeuw gedateerd.

Spoor 48, eveneens een riool, bestaat volledig uit houten planken en was afgedekt met leisteen platen. De datering van dit riool is onbekend. Mogelijk betreft het een voorganger van spoor 53. Het volgende riool met putje aan de noordzijde is die met spoornummers 50, 51, 52, 54 en 55. Dit riool wordt in de 18^e/19^e eeuw gedateerd en bestaat uit gele bakstenen met een afmeting van 17x7,5x4 cm.

De muur (spoor 64) die over de houten bak (spoor 74) loopt, wordt in de 18^e/19^e eeuw gedateerd en is op planken gefundeerd. De bakstenen zijn orangerood en geel van kleur en hebben een afmeting van 18x9,5x4,5 cm (orangerood) en 17x7,5x4 cm (geel).

Spoor 67 bestaat uit een halfsteens muurtje van gele bakstenen. Het is mogelijk een rest van een riool. De datering is 18^e/19^e eeuw. De afmeting van de bakstenen bedraagt 17x7,5x4 cm.

¹⁴ Mondelinge mededeling P. Bitter.

¹⁵ Rogge en Bitter 2001, pp. 7 (bijlage).

¹⁶ Er bestaan geruchten dat er na de sloop van de gebouwen aan de Schelphoek een aantal beerputten achter de Voormeer door schatgravers zijn leeggehaald. Of deze beerputten bij de aangetroffen resten van de gebouwen horen uit put 6, of bij de huizen die aan de Voormeer staan, is niet bekend.

De gehele westzijde van deze put is dusdanig (recent) geroerd dat er geen resten meer over zijn, behalve ophogingslagen op het laagste niveau. De lagen daarboven zijn volledig weggegraven door (o.a.) de aanleg van een horizontaal liggende betonnen buis.

Pas aan het eind van het onderzoek werd duidelijk dat de put verschoven ligt ten opzichte van de oude rooilijn. De oude rooilijn, gevormd door de sporen 3, 24, 45 en 64, loopt als het ware de put uit richting het noordwesten. De moderne kelder die een deel van het terrein heeft verstoord ligt juist ter hoogte van het weggetje en de overtuinen, dus ten zuiden van de oude rooilijn.

PUT 7 (afb. 8)

In deze put is een lange, noord-zuid lopende, muur aangetroffen die op hout is gefundeerd (spoornummers 1 tot en met 8, 11, 12, 13, 19 tot en met 24, 26 tot en met 30). Er is niet bijzonder veel van de muur overgebleven (afb. 17). De bakstenen zijn oranje en geel van kleur en hebben een afmeting van 19x9x4 cm en 18,5x8,5x4,5 cm. De onderkant van de bakstenen (=de bovenkant van de houten planken) ligt op - 0,11 m NAP, de bovenkant op - 0,04 m NAP. De muur wordt in de 17e eeuw gedateerd. De bouwwijze doet denken aan die van spoor 29 in put 3. Het is niet ondenkbaar dat deze muren tot één gebouw hebben behoord. Een fundering op hout is voor Alkmaarse begrippen bijzonder. Van slechts een enkel gebouw is dit bekend. De kans is groot dat het om een onderheide fundering gaat en wijst op een stevige bovenbouw.¹⁷ Het zijn mogelijk de resten van de bierbrouwerij die hier in die periode stond. Vondstmateriaal dat wijst in de richting van een brouwerij ontbreekt echter.

De poeren met spoornummers 10, 16, 17 en 18 zijn van machinaal gevormde baksteen gemaakt en worden aan het einde van de 19^e eeuw gedateerd.

Spoor 41 is een waterkelder met aan de binnenzijde een klamp. Ook aan de zuidzijde, aan de buitenkant, is een klamp aangebracht. De buitenzijde van de waterkelder is aangesmeerd met metselspecie. De binnenzijde is niet aangesmeerd. De datering is 17^e/18^e eeuw.

Afb. 17. 17^e eeuwse muur en fundering.

De kelder met spoornummer 32, met extra binnenmuur spoor 33, dateert uit de 17^e/18^e eeuw. De muren zijn aan de binnenzijde aangesmeerd met tras. De bakstenen zijn oranje van kleur en hebben een afmeting van 20x10x4 cm. Spoor 35 is een vloer van rode en zwarte plavuizen met een afmeting van 14,5x14,5 cm. De aanzet van de trap, aan de noordzijde van de kelder is spoor 34. Spoor 48 is eveneens een kelder en heeft een klamp (spoor 49) aan de binnenzijde. De bakstenen zijn geel van kleur en hebben een afmeting van 16x8x3,5 cm. De kelder dateert uit de 18^e/19^e eeuw.

Spoor 51 is een klein gedeelte van een vloer. Het is niet bekend waar deze vloer bij hoort. De bakstenen zijn geel en oranje van kleur en hebben een afmeting van 19x9,5x4 cm. De vloer is waarschijnlijk 17^e-eeuws.

De rommelige muur, spoor 56, is gefundeerd op houten planken. De bakstenen zijn geel en oranje van kleur en hebben een afmeting van 20x9,5x4 cm. De onderkant van de muur ligt op - 0,24 m NAP, de bovenkant op - 0,15 m NAP. Spoor 53 is tegen spoor 56 aangezet, maar is waarschijnlijk uit dezelfde periode of bouwphase en bestaat ook uit dezelfde bakstenen. Deze muur heeft aan de noordzijde vijf vertandingen. Spoor 57 is eveneens tegen spoor 56 aangezet. Het is echter maar één laag. De bakstenen zijn oranjegeel van kleur en hebben een afmeting van 20x9,5x4 cm. Alle muren dateren uit de 17e eeuw. Spoor 56 is tegen spoor 67 aangebouwd. Het is mogelijk dat spoor 56 een latere toevoeging of verbouwing aan het gebouw met spoor 67 is.

De muur met spoornummer 67 is ook 17e-eeuws en bestaat uit oranje en gele bakstenen met een afmeting van 20x9,5x3,5 cm. Aan beide zijden van de muur zijn vier vertandingen te zien. De muur is op houten planken gefundeerd. De onderkant ligt op - 0,47 m NAP, de bovenkant op - 0,01 m NAP.

Om de kelder met spoornummer 69 en 68 te bouwen is een gedeelte van spoor 67 weggebroken. De kelder met rode plavuizen moet dan ook na de 17^e eeuw worden gedateerd, in de 18^e eeuw of later. Een exacte datering is niet te geven. Hetzelfde geldt voor de kelder met de spoornummers 58, 62, 63, 64, 65 en 66. deze kelder staat op de hoek van spoor 67.

¹⁷ Mededeling P. Bitter.

Voor de waterkelder (spoor 73 en 74) is een deel van de muren spoor 67 en 72 weggebroken. De waterkelder bestaat uit gele bakstenen met een afmeting van 17,5x7,5,3 cm en wordt in de 18^e eeuw gedateerd. De onderkant ligt op - 0,26 m NAP, de bovenkant op + 0,08 m NAP.

Spoor 72 heeft aan beide zijden drie vertandingen en bestaat uit oranje en gele bakstenen met een afmeting van 20x9,5x4 cm. De onderkant ligt op + 0,01 m NAP, de bovenkant op + 0,14 m NAP.

De muur dateert uit de 17^e eeuw. Het lijkt niet waarschijnlijk dat dit gebouw gelijktijdig heeft bestaan met het gebouw met spoornummer 67. De ligging ervan maakt dit duidelijk. Aangezien beide muren in de 17^e eeuw gedateerd worden, is niet aan te geven welk gebouw als eerste op deze plek verscheen.

Spoor 78 is een riool en bestaat uit gele en oranje bakstenen die op hun kant liggen. Het gewelf is ingezakt. De afmeting van de bakstenen bedraagt 18x8,5x3,5 cm. De onderkant is vanwege grondwater niet onderzocht, de bovenkant ligt op - 0,40 m NAP. Het riool dateert uit de 18^e/19^e eeuw.

Spoor 89 tenslotte, is een plank die door kleine paaltjes wordt geflankeerd. Het is niet bekend wat dit spoor is. Mogelijk heeft het iets te maken met een beschoeiing of iets met de scheepswerf die meer naar het zuiden verwacht wordt. Rond dit spoor werd in het vlak 17^e-eeuws aardewerk en een bootshaak aangetroffen.

In deze put werd mogelijk een deel van de 17^e-eeuwse bierbrouwerij aangetroffen. Deze locatie aan de Turfmarkt wordt al in de bronnen genoemd. Ten zuidwesten van de brouwerij hebben in de 17^e eeuw tenminste twee huizen gestaan. Deze huizen ondergingen in de loop der jaren veranderingen en verbouwingen. Een scheepshelling of werf is in deze put niet aangetroffen.

PUT 8 (afb. 9)

Een waterkelder (spoor 98) van gele bakstenen steekt net uit het noordprofiel van de put. De 18^e-eeuwse waterkelder heeft een rond gewelf, is met tras gemetseld en aan de buitenzijde aangesmeerd.

De poeren met spoornummer 99 en 85 zijn beide in de 17^e eeuw te dateren. De poer met spoornummer 99 is in de kuil gemetseld, want er zijn aan de buitenzijde baarden van (schelpkalk)metselspecie te zien. De bakstenen zijn oranje van kleur, met een afmeting van 18x10x4 cm. Er zijn drie lagen over. De onderkant ligt op - 0,25 m NAP. De poer met spoornummer 85 bestaat uit oranje bakstenen met een afmeting van 26x12x5 cm en er zijn zes steenlagen aangetroffen. De onderkant ligt op - 0,28 m NAP. Beide poeren behoren mogelijk bij de muren met spoornummer 96 en 104, 70, 68, 69 en 71. Spoor 96 bestaat uit dezelfde baksteen als muur 104 en 71, maar is vanwege vervuiling niet verder onderzocht. Van de muur met spoornummer 104 en 71 is nog maar één steenlaag over. De muur bestaat uit oranjebruine bakstenen met een afmeting van 25x12,5x5,5 cm. Mogelijk zijn deze sporen de resten van een loods of opslagruimte die hier gestaan heeft. De poeren zijn geschikt om een verdieping op te zetten.¹⁸

De vierkante houten bak die uit palen en planken bestaat (spoor 103), is niet verder onderzocht vanwege de vervuiling.

Een halfronde brandplek met een diameter van 2,40 m (spoor 78 tot en met 84) geeft mogelijk een plek aan waar zout gekookt is.¹⁹ Het zand is uitgegloeid, maar helaas zijn er geen vondsten aangetroffen die uitsluitsel over de aard of datering van het spoor geven.

Een beschoeiing met grote palen van naaldhout en planken geeft mogelijk de grens aan van de gracht die aan de Schelphoek lag.²⁰ Het lijkt echter meer waarschijnlijk dat deze heining met iets anders te maken heeft, omdat het lijkt alsof deze de hoek om gaat richting het zuiden. Aan de westkant sluit een fundering mooi aan, haaks op het houtwerk. Deze lijkt er bij te horen. Aan de oostzijde bevinden zich vanaf de hoek van de 'beschoeiing' haaks naar het zuiden toe enkele vergelijkbare zware palen, maar dan zonder plank. Deze heeft er vermoedelijk wel gezeten. Het geheel lijkt een grote bak te vormen met een lengte van 8,45 meter. Er staan vier planken op elkaar met een diepte van tenminste 97 cm. De palen staan aan de noordzijde en zijn (waarschijnlijk) met een dwarsbalk aan de onderzijde met een pen en gat verbinding verbonden. De dwarsbalk is vanwege het grondwater niet waargenomen. Het feit dat de palen van de constructie aan de noordzijde staan, met de planken aan de zuidzijde, spreekt tegen dat we hier met de beschoeiing van de gracht de Schelphoek te maken hebben. De gracht heeft aan de noordzijde gelopen en door de druk van het water zou een beschoeiing met deze constructie omgedruwd worden. Een dendrochronologische datering van één van de palen geeft aan dat deze

¹⁸ Dit betekent een begane grond en eventueel een eerste verdieping of zolder.

¹⁹ De andere helft van het spoor ligt onder het zuidprofiel.

²⁰ De palen hebben de spoornummers 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66 en 106. De planken hebben spoornummer 56.

gekap is in 1799/1800.²¹ De muur (spoor 57) wordt in de 18^e eeuw gedateerd en bestaat uit oranje bakstenen met een afmeting van 22x10,5x4,5 cm. Ten noorden van de mogelijke beschoeiing zijn twee poeren aangetroffen. Deze bestaan uit vier (de meest oostelijke poer met spoornummers 48, 49, 50 en 51,) en drie palen (spoornummers 71, 72 en 73). De palen zijn van naaldhout, aangepunt en ca. 1,98 m lang. Op de palen zijn brokken hardsteen gelegd (respectievelijk spoor 107 en 74). Het hardsteen is een stukgeslagen, hergebruikte, grafsteen. Op de grafsteen is nog "hier ligt begraven" te lezen. Bovenop de poer, met spoornummer 107 zijn nog de resten van de bakstenen opbouw aangetroffen (spoor 47). Gezien de gelijke funderingswijze wordt aangenomen dat de poeren bij één structuur horen. In het meest westelijke gedeelte van de put is een laag (spoor 1) aangetroffen die uit huisafval bestaat. Het zijn mogelijk de, vergraven, resten van een beerbak (spoor 4, 5, 6, 7, en 8). In het spoor staat één plank die wellicht van de beerbak is. De datering, aan de hand van het aardewerk (zie ook hoofdstuk 3.3) ligt in de eerste helft van de 18e en het derde kwart van de 19e eeuw. In het vlak staan verschillende houten paaltjes waarvan de functie niet duidelijk is. Het gaat om de spoornummers 12, 13, 14, 24, 33 tot en met 41, 45 en 46. De paaltjes zouden te maken kunnen hebben met het afzetten van aanplempingvakken. Daarnaast is het mogelijk dat ze met funderingen te maken hebben.

PUT 9 (afb. 10)

De twee waterputten met de spoornummers 24 en 12, en 10 en 11 dateren uit de 19^e eeuw. In de put met spoornummer 24 en 12 zijn veel 19e-eeuwse misbaksels aangetroffen (zie hoofdstuk 3.3). Dit bevestigt de aanname dat er in deze periode een pottenbakkerij op deze plek stond. In de andere put is geen vondstmateriaal aangetroffen. De meest oostelijke put heeft een diameter van 70 cm, is één meter diep, en bestaat uit lichtoranje bakstenen. De hoogte van de bovenkant bedraagt – 0,48 m NAP. De meest westelijke put heeft een diameter van 72 cm, bestaat uit oranje bakstenen en is minstens 1,10 meter diep.²² De hoogte van de bovenkant bedraagt – 0,53 m NAP. De waterkelder in deze put (spoor 31) dateert mogelijk uit de 18^e eeuw, maar een datering in de 19^e eeuw is eveneens mogelijk. De waterkelder bestaat uit gele bakstenen met een afmeting van 15x7x3,5 cm.

Een rij houten palen van naaldhout (spoornummers 13, 14, 15, 17, 18, 19 en 33) is mogelijk de onderkant van een fundering voor een muur. Het is niet uitgesloten dat de palen met spoornummers 20 en 21 ook bij deze constructie horen. Een dendrochronologische datering van één van de palen (spoornummer 19) laat zien dat de boom gekapt is in 1585/1586.²³

Twee ophogingslagen in het noordprofiel konden, aan de hand van aardewerk, gedateerd worden. Het gaat om de laag met spoor 34, die op – 0,20 m NAP ligt. De datering van het daarin aangetroffen aardewerk ligt tussen 1525 en 1625. De laag met spoornummer 35 ligt op een diepte van – 0,80 m NAP. Het daarin aangetroffen aardewerk wordt tussen 1550 en 1750 gedateerd.

In een diepe sleuf langs het profiel was te zien dat de ophogingslagen op deze plek tot –2,30 m NAP liggen (dit is ca. 2,90 meter -mv.)

In deze put zijn geen beerputten aangetroffen.

PUT 10 (afb. 11 en 18)

Het profiel van deze put heeft mogelijk de insteek van de gracht (spoor 55, 56) aangetoond. De gracht zou zich dan in de noordelijke helft van de put moeten bevinden en is oost-west georiënteerd. De in het vlak aangetroffen mogelijke beschoeiing, in de vorm van houten paaltjes, vormt de zuidzijde van de gracht.²⁴ De vermoedelijke gracht is door ophogingslagen heen gegraven. Deze ophogingslagen konden aan de hand van het aardewerk in de tweede helft van de 16^e eeuw gedateerd worden (spoor 57, 58 en 59). Vanwege het grondwater was het helaas niet mogelijk de gracht uitgebreid te onderzoeken. Ten zuiden van de mogelijke gracht is later een sloot ingraven (spoornummers 29, 41 en 53). Deze dateert uit de eerste helft van de 17^e eeuw.

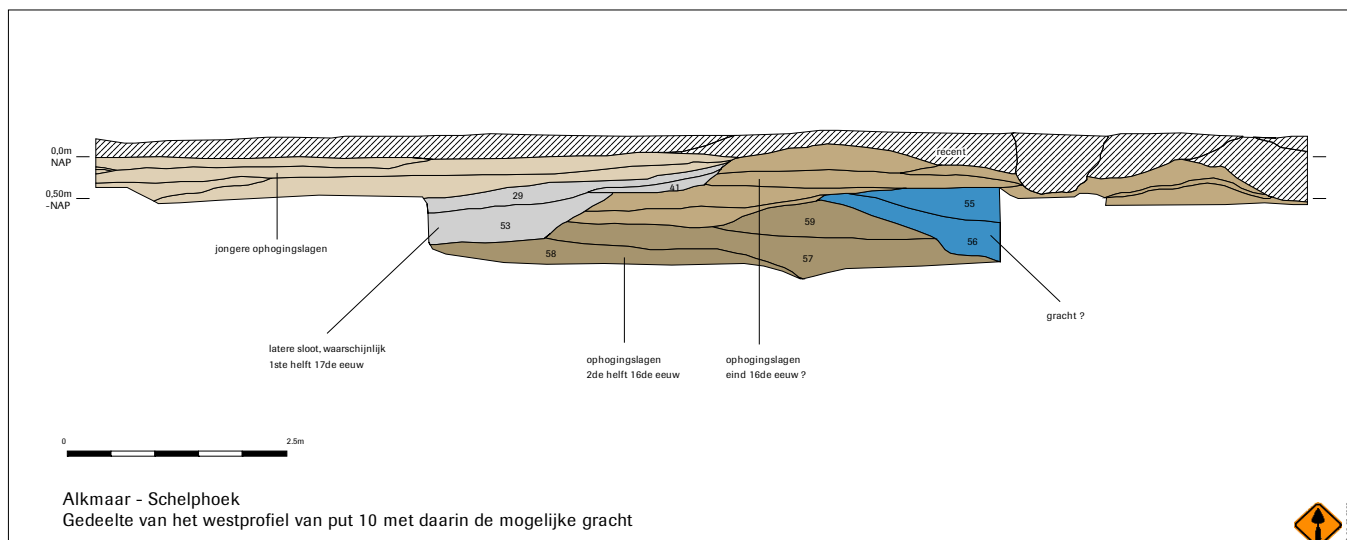
Op de kaart van Lourens Pietersz uit ca. 1573 is het gebied de Schelphoek onbebouwd te zien. Centraal in het terrein ligt een gracht. Het lijkt erop dat deze gracht in de eerste instantie niet aangeplempt is geweest. Het is simpelweg een stuk Voormeer dat niet gedempt is. Het feit dat de vermeende gracht in het profiel van put 10 door ophogingslagen is gegraven is daarom vreemd.

²¹ Vernimmen 2006.

²² De onderkant kon in verband met het grondwater en instortingsgevaar niet worden vastgesteld. In de onderste lagen is echter geen vondstmateriaal meer aangetroffen.

²³ Vernimmen 2006.

²⁴ Sporen 16, 17, 18 en 19.

Afb. 18.

De aangetroffen gracht is daarom waarschijnlijk van later datum en niet de gracht die op de kaart van Pietersz staat. Daarnaast is het niet onwaarschijnlijk dat de gracht op de kaart het water van de Schelphoek is.

In twee lagen in het vlak is aardewerk aangetroffen. Spoor 28 bevat aardewerk uit de tweede helft van de 16^e eeuw en spoor 15 bevat aardewerk uit de late 14^e – en 15^e eeuw.

Een viertal sporen (4, 5, 6 en 7) aan de noordzijde van de put bevatten veel puin. Het is mogelijk dat dit uitgebroken poeren van een gebouw zijn. Een datering is echter niet te geven.

PUT 11 (afb. 12)

Deze put kon in verband met aanwezige bomen en hekwerk niet in zijn geheel conform PvE worden gegraven. Alleen de zuidelijke ca. 7,5 meter konden worden aangelegd. Dit deel van de put geeft niet voldoende informatie over het noordelijk deel van put 11, omdat het grootste gedeelte van de put uit recente bebouwing bestaat.

In deze put zijn geen beerputten aangetroffen.

Het aangetroffen muurwerk dateert uit de 20e (spoor 2, 3, 4, 5, 11, 12 en 13) en 18e/19e eeuw (spoor 1 en 5).

PUT 12 (afb. 13)

Spoor 82 is de fundering van een gebouw. De fundering is tweesteens breed en heeft een éénsteens muur gedragen. De bakstenen zijn orangerood van kleur en hebben een afmeting van 18x8x4 cm. Aan de oostzijde en zuidzijde staan tegen deze muur de binnenmuren van kelders (spoor 81 en 84). De muur van de kelder met spoornummer 84 is bekleed met rode plavuizen. De datering is 19e-eeuws.

De kelder met de spoornummers 72 en 74 is eveneens in de 19^e eeuw te dateren en bestaat uit orangerode bakstenen met een afmeting van 16x8,5x3,5 cm. Aan de binnenzijde is de muur afgestreken met een pleisterlaag met tras toevoeging. In een later stadium is er een extra muur in de kelder gezet om deze weer waterdicht te maken. Dit is een halfsteens muur uit gele baksteen met een afmeting van 15,5x8x3,5 cm (spoor 71 en 73).

De muur met spoornummer 57 bestaat uit rood met geel gemêleerde bakstenen met een afmeting van 18,5x9,5x4 cm en is direct op zand gefundeerd. Het fundament heeft, volgens de bouwhistoricus, waarschijnlijk een houtskelet gedragen. Er zijn nog drie steenlagen over. De onderkant ligt op – 0,38 m NAP, de bovenkant op – 0,24 m NAP. De muur wordt in de 17^e eeuw gedateerd.

De muurresten met spoornummers 50, 51, 52 en 53 zijn te ondiep gefundeerd om van een kelder te zijn. Het gaat waarschijnlijk om de fundering van een aanbouw aan een huis. De onderkant van de oost en west muur ligt op – 0,32 m NAP.²⁵ De binnenzijde van de muren zijn aangesmeerd met trasspecie, terwijl er gemetseld is in schelpkalkspecie. De datering van dit gebouw is niet nader aan te duiden dan 17^e of 18^e eeuws. Net ten oosten van dit fundament werd een uitbraaksleuf aangetroffen (spoor 55). Dit is mogelijk de uitbraak van het vervolg van de muur met spoornummers 51 en 52.

²⁵ Vergelijk: de onderkant van de muur van de kelder met spoornummer 38 ligt op – 0,81 m NAP.

De kelder met spoornummer 38 dateert waarschijnlijk uit de 18^e eeuw, maar kan ook nog in de 19^e eeuw gedateerd worden. De kelder bestaat uit rode (afmeting 18x8x4,5 cm) en oranje (afmeting 19x9x4 cm) bakstenen en is met schelpkalkspecie gemetseld. De binnenmuur (spoor 44) is halfsteens en dateert uit dezelfde periode. Deze muur bestaat uit gele bakstenen met een afmeting van 21x8,5x3,5 cm en is aan de binnenzijde bekleed met rode en gele plavuizen. De vloer in deze kelder bestaat uit rode plavuizen met een afmeting van 22x22x3 cm. De afmeting van 10 steenlagen + 1 mortellaag van de buitenmuur bedraagt 48,2 cm. De onderkant van deze muur ligt op – 0,81 m NAP.

De muur die noord – zuid loopt (spoor 7) bestaat uit hergebruikte bakstenen en brokken baksteen in een kop-strek metselverband. De bakstenen zijn geel en oranje van kleur en hebben een afmeting van 19,5x9,5x4 cm en 16,5x8x4 cm. Er zijn twee steenlagen over. De onderkant van deze muur ligt op – 0,38 m NAP en de bovenkant op – 0,28 m NAP. Op deze fundering zal ten hoogste een éénsteensmuur hebben gestaan en zal daarom voor één bouwlaag zijn geweest. De muur is met schelpkalkspecie gemetseld. Aan beide zijden werd bij het blootleggen een schelpenlaag aangetroffen. Dit heeft waarschijnlijk met het verbeteren van de drainage te maken. De datering van de muur is 18e/19e eeuw.

In eerste instantie werd bij de palenrij (spoornummers 9 tot en met 28) gedacht aan de verdeling in vakken voor de ophoging. In het noordprofiel is echter te zien dat de palenrij niet met een verdeling in vakken voor de ophoging te maken heeft. Eén paal in het profiel is duidelijk ingegraven in een ophogingslaag (met insteek). Het is zeer waarschijnlijk de fundering voor een muur die door de latere muur (spoor 7, 18e/19e eeuw) oversneden wordt. Twee palen zijn bemonsterd voor dendrochronologisch onderzoek, maar bleken niet genoeg jaarringen te hebben. De palen zijn van naaldhout.

De laatste muur in put 12 heeft spoornummer 2. Van de muur resten nog twee steenlagen, de bakstenen zijn lichtoranje en geel van kleur. De afmeting bedraagt 16,5x9x4,5 cm. Er zijn ook halve bakstenen gebruikt. De onderkant van de muur ligt op – 0,09 m NAP. De muur wordt in de 18e/19e eeuw gedateerd en zal ten hoogste voor één bouwlaag zijn gebruikt. De fundering is éénsteens en dat is te smal voor een verdieping.

Aan de hand van de muurresten kan worden geconcludeerd dat minstens vijf gebouwen (vermoedelijk woonhuizen), met in een drietal gevallen kelders, op deze plek hebben gestaan. Het is niet zeker of deze gebouwen gelijktijdig hebben bestaan, gezien de verschillende dateringen.

3.3 Vondstmateriaal

3.3.1 Aardewerk- J. Verspay²⁶

Aardewerk speelt een belangrijke rol bij archeologisch onderzoek. Het feit dat dit materiaal in onvoorstelbare hoeveelheden is vervaardigd om te voorzien in een dagelijkse behoefte, heeft ertoe geleid dat het bij archeologisch onderzoek vrijwel altijd wordt aangetroffen, niet zelden in grote hoeveelheden. Zo ook bij het onderzoek Alkmaar Schelphoek. Hoewel de onderzoeksmogelijkheden van en naar dit materiaal schier onuitputtelijk zijn, concentreren de vraagstellingen in dit stadium van het onderzoek zich met name op het dateren van de gevonden sporen en structuren. In deze beschouwing zal enkel het materiaal uit voor het onderzoek relevante sporen aan bod komen. Dit gebeurt op volgorde van de werkputten waaruit de vondsten afkomstig zijn.

De enige vondst die een meer uitgebreide studie rechtvaardigt, is een hoeveelheid midden-19^e-eeuws pottenbakkersafval uit een waterput. Het doel van het inventariseren van deze vondstgroep is inzicht te krijgen in het assortiment van de betreffende pottenbakker.

Keramiekvondsten uit de opgraving²⁷

Wanneer het totaal aan aardewerkvondsten uit dit onderzoek wordt bekeken, valt op dat er zich relatief weinig materiaal van voor de aanleg van het gebied – omstreeks 1573 – tussen bevindt. Hieruit valt af te leiden dat de grond waarmee het gebied is aangeplempt redelijk schoon was en derhalve waarschijnlijk niet afkomstig uit de binnenstad zelf. Immers, de grond die hiervandaan komt bevat door eeuwenlang intensief gebruik doorgaans redelijk veel materiaal uit eerdere bewoningsfasen. Het betrof ook geen stadsafval zoals dat bijvoorbeeld bij het Amsterdamse Waterlooplein het geval was. In dat geval zou er aanzienlijk meer aardewerk zijn aangetroffen.

²⁶ Onder redactie van S. Ostkamp.

²⁷ Zie ook bijlage I.

Aantal	Type
2	s2-fles-4
1	s2-pot-7
1	lw-kop-2

Tabel 2. Vulling houten ton put 5, spoor 7.

Ondanks de verwachtingen aan het begin van het onderzoek, bleef het aantal beerputten beperkt tot één. Alleen in put 5 is een beerput (spoor 31/33) aangetroffen. Deze put bevatte echter geen beerlaag, maar had een schone vulling. De enige scherf uit de vulling is een fragment van grape, daterend uit de periode 1550-1650. De scherf biedt weinig meer houvast voor de datering van de put dan reeds op historische gronden kan worden verondersteld. Het materiaal uit een houten ton (spoor 7), die in put 5 is gevonden (tabel 2), bood ruimte voor een scherpere datering. Een kop van industrieel aardewerk, vervaardigd in de aardewerfabriek van Petrus Regout in Maastricht, is gedateerd 1836. Daarnaast zijn in de put scherven gevonden van mineraalwaterflessen en een uit het Westerwald afkomstige 'Keulse' pot met daarin resten van een teerachtige substantie. De put moet zijn opgevuld in of na 1836.

In put 8 trok een concentratie vondstmateriaal (spoor 1) de aandacht van de onderzoekers. Hierin blijkt met name materiaal uit de eerste helft van de 18^e eeuw en uit circa het derde kwart van de 19^e eeuw te zitten. Deze eerste groep bestaat voornamelijk uit faience en porselein, keramiek waarvan bekend is dat het een bovengemiddelde levensduur heeft. Dientengevolge is het niet uit te sluiten dat de concentratie een dump is die in het derde kwart van de 19e eeuw ineens is begraven. Een andere mogelijkheid is dat een deel van het materiaal secundair is gestort. Eén stuk Chinees porselein uit deze vondstgroep verdient het om apart te worden vermeld. Het betreft een sierstuk, voorstellende een krab op een blad. Het stuk is bont gekleurd en dateert uit de 18e eeuw. Wanneer het voorwerp wordt omgedraaid, krijgen we een veel minder brave voorstelling onder ogen. Onder in het blad is een opening uitgespaard waarin de kijker een copulerend paartje kan ontwaren (afb. 19). Dit bevindt zich in het inwendige van het krablichaam.

Afb. 19.
Ondeugend
Fragment.

Dergelijke ondeugende uitingen in Chinees porselein zijn zeer zeldzaam. Een soortgelijk stuk dat door overlevering bewaard bleef, bevindt zich in de collectie van museum het Prinsessenhof in Leeuwarden. In dit stuk is het paar echter in een stuk fruit geplaatst.

Tot slot zijn er scherven verzameld uit een aantal ophogingslagen in de profielen van respectievelijk de putten 10 (spoor 57, 58, 59, 29), 12 (spoor 147) en 9 (spoor 34 en 35) waarvoor een datering voor het verdere onderzoek van belang is. Het jongste materiaal uit spoor 58 in put 10 moet omstreeks 1550 worden geplaatst. Het materiaal uit de sporen 29, 57 en 59 laat een zelfde beeld zien. Wanneer we de aanleg van het eiland in ogenschouw nemen, mag een datering van de lagen in het derde kwart van de

16^e eeuw worden verondersteld. Het materiaal dat voorhanden is voor het dateren van spoor 147 in put 12 blijft beperkt tot slechts twee fragmenten. Met de nodige voorzichtigheid dateren we ook deze laag omstreeks het midden van de 16^e eeuw. Rond de mogelijke beschoeiing (spoor 89) in put 7 werd aardewerk uit de 17^e eeuw aangetroffen

Een groep pottenbakkersafval uit een waterput in werkput 9

In werkput 9 is een waterput aangetroffen met daarin een aanzienlijke hoeveelheid pottenbakkersafval. Het in de put gevonden aardewerk bestaat vooral uit stukken die door een te hoge oventemperatuur zijn ingezakt en aaneen gesmolten.

Afb. 20. Een gedeelte van de inhoud van de waterput.

Enkele melkkannen uit de put hebben aanzienlijke schade aan de randen, vermoedelijk ontstaan in een poging de aan elkaar gebakken stukken van elkaar los te tikken.

Daarnaast zijn er nog potten en pannen die bakscheuren vertonen als gevolg van de spanningen door krimp in de klei tijdens het bakken. Op basis van gegevens uit het Alkmaarse archief kunnen we de vondstgroep dateren tussen 1842 en 1858. Dergelijk scherp te dateren vondstcomplex zijn schaars in de Nederlandse archeologie.

De misbaksels zijn van groot belang om inzicht te krijgen in het scala van producten zoals die door een 19^e-eeuwse pottenbakker zijn vervaardigd. Archiefonderzoek van Paul Smeele en Adri van der Meulen heeft uitgewezen dat de vondst zich bevond op een kavel waar de uit Deventer afkomstige pottenbakker Johann Dieterich Berger tussen 1842 en 1858 een bedrijfje runde. De man was oorspronkelijk afkomstig uit Duitsland. Na een tijdje in Deventer werkzaam te zijn geweest, is hij naar Alkmaar verhuisd. De reden voor zijn vertrek uit Deventer was een ruzie met zijn toenmalige compagnon. Zijn komst naar Alkmaar blijkt ondermeer uit een advertentie in de Alkmaarder Courant van 1841.²⁸ De misbaksels die uit de waterput tevoorschijn kwamen, geven er blijk van dat de clientèle van onze pottenbakker een voorkeur gaf aan keukengoed met een uiteenlopende herkomst. Onze pottenbakker had hier oog voor en kwam zijn klanten tegemoet door populaire producten van pottenbakkers uit andere regio's na te bootsen. Het gaat vooral om navolgingen van zogenaamde 'Frankfurter waar', Bergen op Zooms aardewerk en producten uit Gouda en Friesland. Frankfurter waar is de verzamelnaam voor een aardewerkgroep uit het Midden-Rijngedebied. Het is vernoemd naar de stapelplaats vanwaar dit product is geëxporteerd. Dit type aardewerk kenmerkt zich door een lichte, roze-witte tot okergele bakselkleur en een fijne textuur (afb. 20 – midden). De voorwerpen hebben inwendig een helder loodglazuur. Op de ongeglazuurde buitenzijde van de potten zijn vlak onder de rand enkele mangaanbruine banden aangebracht.

Vanaf circa 1760 wordt de Frankfurter waar in Nederland op grote schaal afgezet. Ze vormde een ernstige bedreiging voor de producten van lokale pottenbakkers, niet in de laatste plaats vanwege de zeer lage prijs.²⁹ Dat de Frankfurter producten waarschijnlijk ook in gebruiksoptzicht prettiger waren dan datgene dat door lokale pottenbakkers werd vervaardigd, valt af te leiden aan het feit dat het, ondanks opgelegde invoerheffingen van niet minder dan 200 %, onverminderd in trek bleef. Daarnaast is ook het uitloven in 1779 van een prijs door de "Oekonomische Tak van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen" veelzeggend. De beloning was bedoeld voor het bedrijf dat er als eerste in zou slagen de Frankfurter modellen uit inlandse klei na te maken.³⁰ Mede hierdoor is de Frankfurter waar vanaf de jaren negentig van de 18^e eeuw nagemaakt in lokale pottenbakkerijen. Vanaf het tweede kwart van de 19^e eeuw is vermoedelijk al het Frankfurter aardewerk van lokale makelij.³¹ Tijdens opgravingen in Nederland worden vooral kachelpannen teruggevonden.

Een andere ontwikkeling die zich in de late 18^e en vroege 19^e eeuw voordoet is de groeiende populariteit van het zogeheten zwartgoed. Na het succes van onder andere de Engelse *Basalt-ware*, dat vanaf de jaren zestig van de 18^e eeuw in onze gewesten verkrijgbaar was, kon het op een brede navolging door lokale pottenbakkers rekenen. De Nederlandse navolgingen zijn voorzien van een donkerbruin tot zwart glazuur dat werd verkregen door mangaanoxide aan het loodglazuur toe te voegen.

In de vulling van de waterput (spoor 24) zijn fragmenten gevonden van minimaal 114 afzonderlijke voorwerpen (MAE). Daarvan zijn er 102 te herleiden tot een specifieke vorm (tabel 3.). De kachelpannen (r-kap-2 en -3 en w-kap-1) passen in de traditie van de Frankfurter waar. Opvallend is dat een aantal van deze stukken ongeglazuurd bleef. Dit veronderstelt dat deze stukken twee bakgangen ondergingen: de eerste hiervan is in dat geval de zogenaamde biscuitbrand, terwijl de tweede bakgang het glazuur 'gebrand' werd. Het is natuurlijk ook niet uit te sluiten dat men deze potten simpelweg vergat te glazuren en dat de reden is dat ze tussen het pottenbakkersafval belandden.

Aantal	Type
2	r-bor-27
8	r-dek-5
2	r-dek-17
4	r-kan-23
3	r-kap-2
6	r-kap-3
40	r-kop-15
1	r-kop-46
9	r-pot-35
2	r-pot-15
6	r-tes-12
1	r-the-4
1	w-kan-1
7	w-kap-1
1	w-kop-35
1	w-kom-19
2	w-sme-5
	Miniatuur
1	r-min- (r-dek-)
1	r-min- (r-kmf-)
3	r-min- (r-kom-)
1	w-min- (w-kmf-)
102	

Tabel 3. MAE van het aardewerk uit waterput spoor 24 put 9.

²⁸ Voor een uitgebreide beschrijving zie bijlage II.

²⁹ Bartels 1999, 142 & 166.

³⁰ Groeneweg 1992, 232.

³¹ Bartels 1999, 167.

Een kachelpan van roodbakkend aardewerk kan worden gezien als een ‘Alkmaarse’ uitvoering van een typisch Bergse pan (afb. 20 midden - rechts).

Vermeldenswaardig is verder nog de w-kom-19, een voorwerp dat bekend staat als een zogenaamde ‘Friese verfpot’. In Friesland worden dergelijke potten veelvuldig aangetroffen met verfresten.³² Het baksel en het ontbreken van slijtage op de pot bewijzen dat ons exemplaar ter plaatse moet zijn vervaardigd. Veruit het grootste deel van de misbaksels bestaat uit kleinere kommen (r-kop-15) en potten (r-pot-15 en -35). De voorwerpen zijn door een te hoge oventemperatuur gesinterd, vervormd en aan elkaar vastgebakken. Hierdoor is vast te stellen dat

de typen r-kom-23, r-kop-15, r-pot-15 en -35 en w-sme-5 gelijktijdig in de oven moeten hebben gestaan. Van de koppen van het type r-kop-15 zijn exemplaren in verschillende afmetingen gemaakt. Het model is vergelijkbaar met dat van de zojuist genoemde ‘Friese verfpot’ (w-kom-19). Het ligt hierdoor voor de hand om te denken aan een vergelijkbare functie. Dit idee wordt ondersteund door een dergelijke kop die eerder in de Alkmaarse binnenstad is opgegraven.³³ Deze kop bleek namelijk gevuld met verfresten!

Een aanzienlijk deel van het aangetroffen materiaal valt te scharen onder het eerder genoemde zwartgoed. Het gaat hierbij om minimaal 22 stuks. In deze groep past onder meer een zevental miniatures (afb. 21). Dit kinderspeelgoed betreft kleine uitvoeringen van bestaande vormen. Met uitzondering van één witbakkend komfoor zijn alle miniatures vervaardigd in de traditie van het zwartgoed.

De vondstgroep uit een afgedankte waterput van pottenbakkerij ‘De Hoop’ geeft een aardig beeld van wat een kleine werkplaats rond het midden van de 19e eeuw zoal vervaardigde. In samenhang met vergelijkbare vondstgroepen die elders uit ons land bekend zijn, moet het mogelijk zijn een redelijk gedetailleerd beeld te scheppen van de productie van deze nijverheidstak op de drempel met het industriële tijdperk in onze streken.

Afb. 21. Miniaturen.

METAAL			
INHOUD	VONDSTNR	AANTAL	OPMERKING
MET	65	10	spijkers
MET	113	1	bootshaak
MET	49	1	kaasmes?
MET	99	1	spijker
MET	27	6	spijkers
MET	84	3	munten,
MET	84	3	klompjes lood
MET	84	1	ringetje
MET	84	1	staafje
MET	84	1	gedeelte van lepel
MET	84	1	tinnen schotel
MET	116	2	ringetjes (geen vinger)
MET	31	1	klompje lood
MET	67	2	spijkers
MET	68	1	haakje
Totaal		35	

Tabel 4. Metaalvondsten.

3.3.2 Metaal

Er zijn 35 metalen voorwerpen geborgen. De conservering van het materiaal is matig. Een drietal voorwerpen en drie munten zijn geconserveerd.³⁴ Bij de voorwerpen gaat het om een bootshaak, een tinnen schoteltje en een mogelijk kaasmes.

De munten zijn alle drie duiten (vondstnummer 84) en zijn aangetroffen in spoor 1 in put 8 (afb. 22.). De munten zijn van een koperlegering. Bij één munt is het jaartal zichtbaar: 1766. Op deze munt staan drie sterren met daaronder ZEELANDIA. De keerzijde laat een ovaal wapen zien waarin een leeuw uit het water oprijst. De tweede munt laat eveneens ZEELANDIA zien, maar de eerste twee cijfers van het jaartal zijn niet te achterhalen. De laatste twee cijfers zijn 86. De keerzijde laat een vierkant wapen met afgeronde hoeken aan de onderzijde zien. Het wapen is verticaal in tweeën gedeeld. In elk deel staat een rechtopstaande leeuw. Boven het wapen staat een kroon. De derde munt heeft een zelfde keerzijde als de tweede munt: een wapen met een kroon. Aan de linkerzijde is het woord *Nostra* te zien. Jaartal en plaats zijn niet te achterhalen.

Afb. 22. Drie munten

³² Mondelinge mededeling Paul Smele en Adri van der Meulen. Zie ook Vermeulen & Smele 2004.

³³ Bitter 1997b, 60.

³⁴ De conservering is uitgevoerd door C. Nooyen en K. Abelskamp, beiden materiaal specialisten ADC.

De bootshaak (vondstnummer 113) komt uit put 7, uit de laag rond de mogelijke beschoeiing (spoornummer 89). Aangezien de vorm van dit gereedschap nauwelijks veranderd is door de eeuwen heen, is er helaas geen datering aan te geven.

Het mogelijke kaasmes (vondstnummer 49) komt uit één van de 19e-eeuwse houten tonnen in put 5. Gezien de flinke vervorming en erosie van het metaal is het geenszins zeker dat het om een kaasmes gaat. Aan de hand van de aardewerkvondsten uit dezelfde put zal dit metalen voorwerp in de 19e eeuw gedateerd moeten worden.

Het tinnen schoteltje (vondstnummer 84) is aangetroffen in spoor 1 in put 8. Het schoteltje heeft aan de onderzijde een merk bestaande uit een gekroonde roos (afb. 23).

Afb. 23. Tinnen schoteltje

4 Synthese

4.1 Algemeen

4.2 Beantwoording van de onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die in het Programma van Eisen zijn gesteld worden hier beantwoord op basis van de bevindingen van het proefsleuvenonderzoek. Hieronder worden de vragen herhaald met direct daarna het antwoord.

De vraagstellingen voor het IVO luiden in het algemeen:

- Zijn structurele resten van bebouwing voldoende intact bewaard om de vragen voor de diverse vondstcategorieën afdoende te beantwoorden?
- Het is niet mogelijk gebleken om de vragen uit alle categorieën te beantwoorden (zie bij de specifieke vragen).
- Zijn voldoende hoeveelheden gebruiksafval aanwezig, en is dat ook voldoende geconserveerd om tot beantwoording van onderzoeksvragen te dienen?
- Er is bijzonder weinig gebruiksafval aangetroffen, zodat de onderzoeksvragen niet allemaal beantwoord kunnen worden.
- Is er voldoende daterend materiaal aanwezig?
- Het daterend materiaal is niet in grote hoeveelheden aanwezig. Er zijn echter wel diverse goed dateerbare vondsten aanwezig.
- Zijn er beerputten aanwezig en kan een schatting worden gemaakt van het totale aantal?
- Er is één beerput aangetroffen, waarin echter geen beer meer aanwezig was.³⁵ Op basis hiervan is geen schatting te maken van het aantal beerputten in het gebied, behalve dan mogelijk aan de noordzijde van put 6. Hier is een vijftal riolen aangetroffen die mogelijk vooraf zijn gegaan door beerputten. Met dit gegeven zouden er vijf beerputten ten noorden van put 6 kunnen liggen.

De specifieke vraagstellingen voor het IVO luiden:

Schelphoek als landaanwinning

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Opdeling in fasen (zowel verticaal als horizontaal);
- Datering van de fasen;
- Allereerst moet worden vermeld dat de proefsleuven in verband met de hoge grondwaterstand niet tot op grote diepte konden worden gegraven. Slechts op enkele plekken konden kijkgaten worden gegraven. Voor zover zichtbaar is uit het onderzoek gebleken dat de aanplanting niet van een bijzondere aard is: er lijkt geen sprake te zijn van uitgezette vakken, of de aanwezigheid van rietmatten in de onderzochte putten. Eveneens zijn er geen lagen met grote hoeveelheden

³⁵ Put 5, spoor 33.

aangeplempt stadsafval aangetroffen. Het is mogelijk dat de planken met palen in put 7 (spoornummers 89, 84 t/m 90) en 8 (spoornummers 4 t/m 8) een onderdeel zijn geweest van de uitzetting in vakken voor de aanplemping. Het is echter meer waarschijnlijk dat het om de restanten van een beschoeiing (put 7) en een beerbak (put 8) gaat.

Vestingwerken

- Locatie en gaafheid/conservering;
- Aanwezigheid onderwal;
- Aanwezigheid grondkeringen aan de voet van de wal;
- Eventuele verbouwingen aan de verdedigingswerken;
- Constructiewijze en bouwgeschiedenis van de 'oorgaten' van het Boompootsbolwerk (in de oorspronkelijke aanleg had dit bastion twee teruggetrokken flanken. Het noordelijke moet tussen 1597 en 1649 zijn gedempt en het zuidelijke tussen 1747 en 1820);
- De aanleg en sloop van de onderwal, die te zien is op een kaart van 1597, maar in 1649 alweer verdwenen lijkt te zijn;
- In put 1, waar resten van het Boompootsbolwerk werden verwacht, zijn deze niet aangetroffen. De oorgaten zijn waarschijnlijk te ondiep geweest en zijn bij het afgraven van het bolwerk in de 19^e eeuw al verdwenen. De onderwal is niet aangetroffen omdat daar geen sleuf was gepland.

Scheepswerf

- Locatie en gaafheid/conservering.
- Datering en gebruiksduur
- Bouw of reparatie?
- Scheepstypen?
- Inrichting en gebruik van de werf, waaronder aanwezigheid en gebruik scheepshelling, evt. bijgebouwen en huis van de scheepsbouwer.
- Tijdens dit onderzoek zijn geen resten van scheepshellingen of werven aangetroffen.

Zoutketen

- Locatie en gaafheid/conservering.
- Datering en gebruiksduur.
- Zijn er nog resten van de in de 17^e eeuw afgebrande zoutziederijen.
- Een halfronde brandplek in put 8 (spoor 78 tot en met 84) geeft mogelijk een plek aan waar zout gekookt is.³⁶ Het zand is uitgegloeid, maar helaas zijn er geen vondsten aangetroffen die uitsluitsel over de aard van het spoor geven.
- Mogelijk zijn de poeren in put 10 met spoornummers 85 en 99 en de muren met spoornummers 96, 104 en 68 t/m 71 de resten van een loods of opslagruimte van een zoutkeet die hier gestaan heeft.

Kalkovens

- Locatie en gaafheid/conservering.
- Datering en gebruiksduur.
- Tijdens het proefsleuven onderzoek zijn geen resten van kalkovens aangetroffen. Het zou mogelijk kunnen zijn dat zich ten westen van put 6 een schelpopslag heeft bevonden.³⁷ Vanwege een nog bestaande loods was het niet mogelijk de put te verlengen en dit te onderzoeken.

Bierbrouwerijen

- Locatie en gaafheid/conservering.
- Datering en gebruiksduur.
- In put 7 zijn mogelijk resten van een bierbrouwerij aangetroffen. Het betreft een lange, noord-zuid lopende muur die op hout is gefundeerd en in de 17^e eeuw wordt gedateerd (spoornummers 1 tot en met 8, 11, 12, 13, 19 tot en met 24, 26 tot en met 30). Het is niet ondenkbaar dat de meest westelijke muur uit put 3 hier ook bij hoort. De muur is voor Alkmaarse begrippen opvallend stevig gefundeerd. Vondstmateriaal dat wijst in de richting van een brouwerij ontbreekt echter. Er is niet bijzonder veel van de muur overgebleven.

Woonhuizen en werkplaatsen

- Locatie en gaafheid/conservering.
- Globale datering.

³⁶ De andere helft van het spoor ligt onder het zuidprofiel.

³⁷ Bente 2005, bijlage 1.

- Hoeveel van de bebouwing van vóór 1800 is door bebouwing in de 20^e eeuw verstoord.
- Erfindeling.
- In de putten 3, 6, 7 en 12 zijn resten van woonhuizen aangetroffen die dateren van voor 1800. Het gaat om muurresten uit de 17^e en 18^e eeuw. Het muurwerk is weliswaar op punten verstoord door latere bebouwing, maar wat er van over is, is van goede kwaliteit. Aan de hand van het muurwerk zijn gebouwen gedeeltelijk te reconstrueren.
- Er zijn geen aanwijzingen voor erfindeling aangetroffen omdat de proefsleuven niet over de achterterreinen van de huizen liepen.

Beerputten

- Aard van het gebruik van het bijbehorende pand en veranderingen daarin; materiële cultuur van de bewoners van het bijbehorende huis.
- Voedsel economie.
- Bouw- en gebruiksfases van de beerput zelf.
- Er is één beerput aangetroffen, waarin echter geen beer meer aanwezig was.³⁸ Het is dus niet mogelijk om iets te zeggen over de voedsel economie, de materiële cultuur en de gebruiksfases. Het bijbehorende pand is niet aangetroffen. De beerput dateert uit de 17e eeuw.

Gracht

- Put 10 was primair bedoeld om de gracht op te sporen die op de kaart van Lourens Pietersz uit ca. 1573 staat aangegeven. Onduidelijk is of deze gracht ooit werkelijk heeft bestaan of dat Pietersz een ontwerp heeft weergegeven.
- Op de kaart is het gebied de Schelphoek onbebouwd te zien. Centraal in het terrein ligt een gracht. Het lijkt erop dat deze gracht in de eerste instantie niet aangeplempt is geweest. Het is simpelweg een stuk Voormeer dat niet gedempt is. Het feit dat de vermeende gracht in het profiel van put 10 door ophogingslagen is gegraven, is daarom vreemd. De aangetroffen gracht is waarschijnlijk van later datum en niet de gracht die op de kaart van Pietersz staat.

Pottenbakkerij

- Put 9 is behalve het opsporen van beerputten ook gericht op het lokaliseren van de pottenbakkerij van Johan Dieterich Berger.
- In deze put is een waterput (spoor 24) aangetroffen die gevuld was met misbaksels uit de 19^e eeuw. Het is bekend dat de pottenbakkerij van Berger dit soort aardewerk vervaardigde (zie hoofdstuk 3.3 en bijlage II).

5 Conclusie

5.1 Waardering van de vindplaats

De waardestelling, zoals voorgeschreven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 2.2) gebeurt op drie niveaus: belevingswaarde, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit. De eerste is niet van toepassing omdat de vindplaats niet bovengronds zichtbaar is. Alleen de laatste twee niveaus zijn op deze vindplaats van toepassing. De fysieke kwaliteit van de vindplaats is gebaseerd op haar conservering en gaafheid. De conservering geeft aan in hoeverre de resten behouden zijn, de gaafheid in hoeverre de vindplaats nog compleet is. De beoordeling is voor zowel gaafheid als conservering: drie punten voor hoge, twee punten voor middelhoge en één punt voor lage kwaliteit.

Bij een middelmatige tot lage score (vier punten of minder), wordt naar de inhoudelijke kwaliteitscriteria gekeken om te bepalen of het terrein toch behoudenswaardig is. Indien te verwachten is dat op een van de inhoudelijke criteria 'hoog' wordt gescoord, wordt het monument ook in principe behoudenswaardig geacht. Dit 'vangnet' heeft tot doel er voor te zorgen dat terreinen die van beperkte fysieke kwaliteit zijn, maar desondanks inhoudelijk van groot belang, uit de beoordeling vallen.

De afweging op de drie inhoudelijke kwaliteitscriteria betreft de onderdelen: zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde. Bij een boven gemiddelde score van zeven punten of meer wordt het monument als behoudenswaardig aangemerkt.

Aangezien het terrein zeer groot is, wordt per deelgebied een waardering gegeven.

³⁸ Put 5 spoor 31/33.

Putten 3, 6 en 7

Gaafheid

De archeologische resten in deze putten zijn ruimtelijk goed bewaard gebleven en kunnen dus worden beschouwd als zijnde van hoge kwaliteit. Het deel met sporen is van voldoende omvang om van een representatief deel van bewoning en gebruik van dit gedeelte van het terrein te spreken. De gaafheid van de resten in deze putten wordt hoog gewaardeerd.

Conservering

De conservering van de grondsporen is goed. Het muurwerk uit de 17^e, 18^e en 19^e eeuw is weliswaar op punten verstoord door latere bebouwing, maar wat er over is, is van goede kwaliteit. Het aardewerk dat verzameld is tijdens het aanleggen van de sporenvlakken is weinig verweerd en gefragmenteerd. De conservering van bot en zaden is echter niet bekend. Er zijn geen beerputten of sporen aangetroffen die bot en/of zaden bevatten. Het is echter aan te nemen dat vanwege de hoge stand van het grondwater bot en zaden goed geconserveerd zullen zijn (vooral in de beerputten). De conservering van sporen en vondsten wordt middelhoog gewaardeerd.

De waardering van beide fysieke kwaliteitscriteria is in totaal 5 punten. Dit is een score die bovengemiddeld (5 of 6 punten) is en die haar het predikaat 'behoudenswaardig' oplevert (tabel 2).

Ook op inhoudelijke kwaliteit, uitgedrukt in waarden voor zeldzaamheid, informatie en ensemble, wordt de vindplaats beoordeeld met hetzelfde puntensysteem.

Zeldzaamheid

Het gebied de Schelphoek werd aan het einde van de 16^e eeuw als landaanwinning van de stad Alkmaar aangelegd door het aanplempen van een deel van de Voormeer. Dit is op zich al een uniek fenomeen voor de stad. De latere bebouwing en gebruik van het gebied geven het een unieke status in de stad Alkmaar. De proefsleuven hebben laten zien dat de aanplemping echter niet van een bijzondere aard is: er lijkt geen sprake te zijn van uitgezette vakken, of de aanwezigheid van rietmatten in de onderzochte putten. Zeldzaamheid wordt middelhoog gewaardeerd.

Informatiewaarde

De grondsporen, waaronder veel muurwerk, zijn goed geconserveerd en kunnen veel informatie opleveren over de bebouwing en gebruik van het gebied. Informatiewaarde wordt hoog gewaardeerd.

Ensemblewaarde

De putten 3, 6 en 7 bestaan uit verschillende contexten vanwege de verschillen in de aard van de bebouwing. Er is vergelijkend onderzoek mogelijk met stadsuitbreidingen elders in Noord-Holland. Ensemblewaarde wordt hoog gewaardeerd.

De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit is 8 en de waardering van de putten op basis van deze criteria is dan ook hoog (7 punten of meer). Het gebied wordt als 'behoudenswaardig' aangemerkt.

Tabel 5. Scoretabel waardestelling putten 3, 6 en 7 (naar KNA, versie 2.2, 2005).

Tabel 3: Scoretabel waardestelling punten 3, 6 en 7 (naar RINVA, versie 2.2, 2005).					
Waarden	Criteria	Scores			
		Hoog	Midden	Laag	Totale score
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord			
	Herinneringswaarde				
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3			5 =behoudenswaardig
	Conservering		2		
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid		2		8 =behoudenswaardig
	Informatiewaarde	3			
	Ensemblewaarde	3			
	Representativiteit	N.v.t.			

Putten 8, 10 en 11

Gaafheid

De geringe archeologische resten in deze putten zijn ruimtelijk redelijk goed bewaard gebleven. De gaafheid in put 11 is nihil, maar het is goed mogelijk dat door het beperkte karakter van de sleuf een slecht beeld van de omgeving is verkregen. Het is daarom niet uitgesloten dat zich nog oudere muurresten en beerputten in het andere deel van put 11 bevinden. De houten constructie in put 8 is interessant om verder te onderzoeken evenals een profiel door de gracht in put 10. De gaafheid wordt middelhoog gescoord.

Conservering

De conservering van de weinige grondsporen is redelijk goed. Het aardewerk dat verzameld is tijdens het aanleggen van de sporenvlakken is weinig verweerd en gefragmenteerd. De conservering van bot en zaden is echter niet bekend. Er zijn geen beerputten of sporen aangetroffen die bot en/of zaden bevatten. Het is echter aan te nemen dat vanwege de hoge stand van het grondwater bot en zaden goed geconserveerd zullen zijn (vooral in de beerputten). De conservering van sporen en vondsten wordt middelhoog gewaardeerd.

De waardering van beide fysieke kwaliteitscriteria is in totaal 4 punten. Dit is een score die haar het predikaat 'niet behoudenswaardig' oplevert (tabel 3).

Ook op inhoudelijke kwaliteit, uitgedrukt in waarden voor zeldzaamheid, informatie en ensemble, wordt de vindplaats beoordeeld met hetzelfde puntensysteem.

Zeldzaamheid

Het gebied de Schelphoek werd aan het einde van de 16^e eeuw als landaanwinning van de stad Alkmaar aangelegd door het aanplempen van een deel van de Voormeer. Dit is op zich al een uniek fenomeen voor de stad. De latere bebouwing en gebruik van het gebied geven het een unieke status in de stad Alkmaar. De proefsleuven hebben laten zien dat de aanplemping echter niet van een bijzondere aard is: er lijkt geen sprake te zijn van uitgezette vakken, of de aanwezigheid van rietmatten in de onderzochte putten. Zeldzaamheid wordt middelhoog gewaardeerd.

Informatiewaarde

De grondsporen, waaronder muurwerk, zijn goed geconserveerd en kunnen informatie opleveren over de bebouwing en gebruik van het gebied. Informatiewaarde wordt middelhoog gewaardeerd.

Ensemblewaarde

De putten 8, 10 en 11 bestaan uit verschillende contexten vanwege de verschillen in de aard van de bebouwing en gebruik. Er is vergelijkend onderzoek mogelijk met stadsuitbreidingen elders in Noord-Holland. Ensemblewaarde wordt hoog gewaardeerd.

De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit is 7 en de waardering van de putten op basis van deze criteria is dan ook hoog (7 punten of meer). Het gebied wordt als 'behoudenswaardig' aangemerkt.

Tabel 6. Scoretabel waardestelling putten 8, 10 en 11 (naar KNA, versie 2.2, 2005).

Waarden	Criteria	Scores			
		Hoog	Midden	Laag	Totale score
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord			
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord			
Fysieke kwaliteit	Gaafheid		2		4 = niet behoudenswaardig
	Conservering		2		
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid		2		7 =behoudenswaardig
	Informatiewaarde		2		
	Ensemblewaarde	3			
	Representativiteit	N.v.t.			

Putten 9 en 12

Gaafheid

De archeologische resten in deze putten zijn ruimtelijk redelijk goed bewaard gebleven. Het betreft echter alleen diepe sporen zoals kelders. De dragende muren zijn niet bewaard gebleven. De gaafheid wordt middelhoog gescoord.

Conservering

De conservering van de grondsporen is redelijk goed. Het aardewerk dat verzameld is tijdens het aanleggen van de sporenvlakken is weinig verweerd en gefragmenteerd. De conservering van bot en zaden is echter niet bekend. Er zijn geen beerputten of sporen aangetroffen die bot en/of zaden bevatten. De conservering van sporen en vondsten wordt middelhoog gewaardeerd.

De waardering van beide fysieke kwaliteitscriteria is in totaal 4 punten. Dit is een score die haar het predikaat 'niet behoudenswaardig' oplevert (tabel 4).

Zeldzaamheid

Het gebied de Schelphoek werd aan het einde van de 16^e eeuw als landaanwinning van de stad Alkmaar aangelegd door het aanplempen van een deel van de Voormeer. Dit is op zich al een uniek fenomeen voor de stad. De latere bebouwing en gebruik van het gebied geven het een unieke status in de stad Alkmaar. De proefsleuven hebben laten zien dat de aanplemping echter niet van een bijzondere aard is: er lijkt geen sprake te zijn van uitgezette vakken, of de aanwezigheid van rietmatten in de onderzochte putten. Het muurwerk in de putten 9 en 12 dateert voornamelijk uit de 18^e en 19^e eeuw. Uit deze periode is al veel bekend in de stad Alkmaar. Zeldzaamheid wordt middelhoog gewaardeerd.

Informatiewaarde

De grondsporen, waaronder muurwerk, zijn redelijk goed geconserveerd en kunnen informatie opleveren over de bebouwing en gebruik van het gebied in de 18^e en 19^e eeuw. Er is echter al veel bekend over deze periode. Informatiewaarde wordt middelhoog gewaardeerd.

Ensemblewaarde

De archeologische resten in de putten 9 en 12 bestaan voornamelijk uit bebouwing uit de 18^e en 19^e eeuw. Ensemblewaarde wordt middelhoog gewaardeerd.

De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit is 6 en de waardering van de putten op basis van deze criteria is dan ook middelhoog. Het gebied wordt als 'niet behoudenswaardig' aangemerkt.

Tabel 7. Scoretabel waardestelling putten 9 en 12 (naar KNA, versie 2.2, 2005).

Waarden	Criteria	Scores			
		Hoog	Midden	Laag	Totale score
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord			
	Herinneringswaarde				
Fysieke kwaliteit	Gaafheid		2		4 = niet behoudenswaardig
	Conservering		2		
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid		2		6 = niet behoudenswaardig
	Informatiewaarde		2		
	Ensemblewaarde		2		
	Representativiteit	N.v.t.			

Putten 1 en 5

Gaafheid

De archeologische resten in deze putten zijn ruimtelijk redelijk goed bewaard gebleven. De gaafheid wordt middelhoog gescoord.

Conservering

De conservering van de grondsporen is redelijk goed. Het aardewerk dat verzameld is tijdens het aanleggen van de sporenvakken is weinig verweerd en gefragmenteerd. De conservering van bot en zaden is echter niet bekend. Er zijn geen beerputten of sporen aangetroffen die bot en/of zaden bevatten. De conservering van sporen en vondsten wordt middelhoog gewaardeerd.

De waardering van beide fysieke kwaliteitscriteria is in totaal 4 punten. Dit is een score die haar het predikaat 'niet behoudenswaardig' oplevert (tabel 3).

Zeldzaamheid

Het gebied de Schelphoek werd aan het einde van de 16^e eeuw als landaanwinning van de stad Alkmaar aangelegd door het aanplempen van een deel van de Voormeer. Dit is op zich al een uniek fenomeen voor de stad. De latere bebouwing en gebruik van het gebied geven het een unieke status in de stad Alkmaar. De proefsleuven hebben laten zien dat de aanplemping echter niet van een bijzondere aard is: er lijkt geen sprake te zijn van uitgezette vakken, of de aanwezigheid van rietmatten in de onderzochte putten. Het muurwerk in de putten 1 en 5 is voornamelijk uit de 19^e eeuw. Uit deze periode is al veel bekend in de stad Alkmaar. Zeldzaamheid wordt middelhoog gewaardeerd.

Informatiewaarde

De grondsporen, waaronder muurwerk, zijn redelijk goed geconserveerd en kunnen informatie opleveren over de bebouwing en gebruik van het gebied. Informatiewaarde wordt middelhoog gewaardeerd.

Ensemblewaarde

De archeologische resten in de putten 1 en 5 bestaan voornamelijk uit bebouwing uit de 19^e eeuw. Ensemblewaarde wordt middelhoog gewaardeerd.

De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit is 6 en de waardering van de putten op basis van deze criteria is dan ook middelhoog. Het gebied wordt als 'niet behoudenswaardig' aangemerkt.

Tabel 8. Scoretabel waardestelling putten 1 en 5 (naar KNA, versie 2.2, 2005).

Waarden	Criteria	Scores			
		Hoog	Midden	Laag	Totale score
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord			
	Herinneringswaarde				
Fysieke kwaliteit	Gaafheid		2		4 = niet behoudenswaardig
	Conservering		2		
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid		2		6 = niet behoudenswaardig
	Informatiewaarde		2		
	Ensemblewaarde		2		
	Representativiteit	N.v.t.			

Literatuur

BARTELS, M. (RED.), 1999: *Steden in Scherven. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

BENTE, D., 2005: *Programma van Eisen IVO Alkmaar Schelphoek*, Woerden (ArcheoLogic Rapportage 194).

BITTER, P., E.A., 1997A: *Wonen op Niveau. Archeologisch, bouwhistorisch en historisch onderzoek van twee percelen aan de Langestraat*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 5).

BITTER, P., E.A., 1997B: *Wonen op Niveau. Catalogus van keramiek en glas*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 5a).

GROENEWEG, G., 1992: *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiks aardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom*, Waalre, (Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem 35).

JANSSEN, A.V., 2006: *De Schelphoek, het levendige historische havenkwartier van Alkmaar*, Alkmaar.

MEULEN, A. VAN DER, & SMEELE, P., 2004: *Fries aardewerk deel VII: De pottenbakkers van Friesland. Het ambacht - De mensen - Het aardewerk*, Leiden.

OSTKAMP, S., E.A., 1998: *Van gorters, brouwers en een hospitaal. Archeologisch onderzoek aan het Wortelsteegplein*, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie, 6).

ROGGE, C., EN P. BITTER, 2001: *Cultuurhistorische verkenning en cultuurhistorische waardekaart van het plangebied Schelphoek*. Gemeente Alkmaar, afd. Monumentenzorg en Archeologie.

VERNIMMEN, T., 2006: *Uitslag dateringsonderzoek 07-03-2006*. (RING Intern Rapport, nummer: 2006014).

Lijst van afbeeldingen en tabellen

Afb. 1. Locatie van het onderzoeksgebied op de topografische kaart.

Afb. 2. Overzicht van de putten en putnummers.

Afb. 3. Allesporenkaart met de datering van de sporen.

Afb. 4. Datering van de sporen in put 1.

Afb. 5. Datering van de sporen in put 3.

Afb. 6. Datering van de sporen in put 5.

Afb. 7. Datering van de sporen in put 6.

Afb. 8. Datering van de sporen in put 7.

Afb. 9. Datering van de sporen in put 8.

Afb. 10. Datering van de sporen in put 9.

Afb. 11. Datering van de sporen in put 10.

Afb. 12. Datering van de sporen in put 11.

- Afb. 13. Datering van de sporen in put 12.
Afb. 14. De twee poeren in put 1, met op de voorgrond spoor 12.
Afb. 15. Spoor 28 met daaronder de sintellaag.
Afb. 16. 19^e-eeuwse kelder.
Afb. 17. 17^e-eeuwse muur en fundering.
Afb. 18. Gedeelte van het westprofiel van put 10 met daarin de mogelijke gracht.
Afb. 19. Ondeugend fragment.
Afb. 20. Een gedeelte van de inhoud van de waterput.
Afb. 21. Miniaturen.
Afb. 22. Drie munten.
Afb. 23. Tinnen schoteltje.

- Tabel 1. Tijdsduur van de verschillende (pre)historische perioden.
Tabel 2. Vulling houten ton put 5 spoor 7.
Tabel 3. MAE van het aardewerk uit waterput spoor 24 put 9.
Tabel 4. Metaalvondsten.
Tabel 5. Scoretabel waardestelling putten 3, 6 en 7 (naar KNA, versie 2.2, 2005).
Tabel 6. Scoretabel waardestelling putten 8, 10 en 11 (naar KNA, versie 2.2, 2005).
Tabel 7. Scoretabel waardestelling putten 9 en 12 (naar KNA, versie 2.2, 2005).
Tabel 8. Scoretabel waardestelling putten 1 en 5 (naar KNA, versie 2.2, 2005).

Bijlage I: Aardewerktabel

PUTNR	SPOORN	VONDSTNR	AANTAL	MAI	BAKSEL	VORM	TYPE	BEGINDAT	EINDDAT	OPMERKINGEN
12	33	2	1	1	S2	KAN		1525	1625	
12	33	2	1	1	R	BAK		1350	1650	
12	32	3	1	1	R			1500	1600	Kraagrand. Loodglazuur, inwendig. Pispot?
12	40	4	1	1	R			1450	1600	
12	7	5	1	1	P			1800	1900	drukdecor
12	7	5	1	1	S2			1600	1850	Westerwald
12	8	6	2	2	R			1450	1650	
12	8	6	1	1	S1	KAN		1350	1450	
12	8	6	2	1	R	BAK	16	1600	1700	
12	8	6	1	1	R			1500	1700	
12	41	7	1	1	R	BAK		1525	1700	
12	41	7	1	1	R	BAK		1450	1700	
12	41	7	1	1	R	BORD		1450	1700	
12	9	9	1	1	R			1600	1900	Test?
12	49	10	1	1	P	BORD	1	1700	1750	
9	31	20	1	1	R	BORD	6	1525	1675	
9	31	20	1	1	F	TEG		1750	1850	Paars, 'LIEFD'
9	31	20	1	1	F	BORD		1700	1800	Polychroom, paars, groen, blauw, rood
9	31	20	1	1	F	TEG		1600	1700	Blauw, herder?
9	1	21	2	1	R	BAK		1450	1650	
9	2	22	1	1	W	KOM	8	1550	1625	
9	3	23	2	1	R	GRA		1500	1650	licht biconische grape
9	3	23	1	1	R	GRA		1450	1550	ronde grape, beroet
9	6	24	1	1	S2	KAN		1475	1575	
9	5	25	1	1	R	BAK		1450	1650	beroet
9	5	25	1	1	R	GRA		1400	1550	
9	5	25	1	1	R	BORD		1400	1550	slibskels
9	5	25	1	1	R	GRA		1400	1550	beroet
9	5	25	1	1	S1	KAN	3	1375	1450	
9	5	25	1	1	R	BAK	17	1400	1550	beroet
9	5	25	2	1	S2	KAN		1475	1550	
9	5	25	1	1	R			1425	1700	pootje
9	8	26	1	1	S2			1475	1600	
9	8	26	1	1	R	KOP	1	1450	1550	
9	8	26	1	1	R	BORD		1475	1550	wit slib en sgraffito '(A?)RI'
9	8	26	1	1	R	BAK		1500	1700	handvat, geknepen. Beroet
9	8	26	1	1	R			1500	1600	
9	8	26	1	1	R	GRA		1350	1500	ongeglazuurd, beroet
9	8	26	1	1	R			1450	1550	standlob
9	8	26	1	1	R			1450	1700	standing
9	8	26	1	1	R			1450	1600	pootje
9	8	26	1	1	R			1450	1700	
9	8	26	1	1	R	VST		1575	1650	met witte bloemapplique
9	8	26	1	1	R	BAK	2?	1450	1625	beroet
9	8	26	1	1	R			1375	1500	handvat BAK of VET
9	24	27	2		GLS	INDET		1700	1900	
9	24	27	1	1	R	THE	4	1800	1900	loodglazuur, mangaanoxide
9	24	27	67		R			1800	1900	misbaksel
9	24	27	1	1	R	THE		1800	1900	
9	24	27	6	1	W	KOP	35	1750	1850	bruin glazuur
9	24	27	84		R	INDET		1700	1900	
9	24	27	16	2	R	KAP	2	1825	1875	
9	24	27	6	1	R	KOP	4	1800	1900	misbaksel. Loodglazuur, mangaanoxide. Twee ogen, verticaal. Driepoot
9	24	27	2	2	R	DEKSEL	5	1800	1900	Loodglazuur
9	24	27	2	1	R	BORD		1775	1850	Biscuit, wit slibdecoratie op rode sliblaag
9	24	27	1	1	R			1750	1900	Biscuit pootje, gekruld en met een standblokje
9	24	27	20	5	R	DEKSEL	5	1800	1900	Loodglazuur, mangaanoxide

9	24	27	14	2	R			1800	1900	Pot of kachelpan
9	24	27	5	2	W	SME	5	1800	1900	afwijkend baksel met verbrand glazuur/ oppervlak. Aangebakken op geglazuurde r-kop-15
9	24	27	35	6	R	TES	12	1800	1900	
9	24	27	3	1	R	BORD	27	1750	1850	ringeloordecoratie
9	24	27	21	3	R	KOM	23	1775	1900	misbaksel, loodglazuur
9	24	27	4	1	R	KOM	23	1775	1900	misbaksel, ongeglazuurd. Geglazuurde r-kop-701 fragment aangebakken
9	24	27	136	40	R	KOP	15	1800	1900	misbaksel, loodglazuur
9	24	27	1	1	S2	KAN		1500	1550	Loofbladapplique
9	24	27	3	1	R	TES		1800	1900	biscuit met slib
9	24	27	1	1	IW			1800	1900	
9	24	27	5	1	R	KAP	2	1825	1875	aanzet worstoor (oren?), horizontaal
9	24	27	13	2	R	DEKSEL	5	1800	1900	Loodglazuur, verbrand
9	24	27	1	1	R	DEKSEL	17?	1800	1900	Loodglazuur
9	24	27	8	3	R			1750	1900	Biscuit met witte sliblaag
9	24	27	19	2	R	POT	15	1775	1900	Misbaksel
9	24	27	4	1	R	BORD	27	1800	1850	Engobe in doorlooptechniek
9	24	27	5	1	R	KOM	23	1775	1900	Biscuit
9	24	27	2	1	R	BORD		1750	1900	ringeloordecoratie
9	24	27	48	9	R	POT		1800	1900	horizontale draairillen onder de rand en boven de bodem. Worstoor, verticaal. Lijkt erg op s2-pot-9, zeep-/zoutpot. Aan r-pot-15 vast gebakken.
9	9	28	1	1	R	GRA		1500	1650	
9	24	31	1	1	R	KOM	23	1775	1900	Miniatuur, loodglazuur, mangaanoxide
9	24	31	1	1	R	KAN	23	1825	1875	loodglazuur op slib, uitwendig mangaanoxide
9	24	31	1	1	R	KAN	23	1825	1875	loodglazuur op slib, uitwendig mangaanoxide
9	24	31	1	1	W	KAP	1	1800	1875	Mangaanstreep onder de rand. Licht beroet
9	24	31	1	1	R	DEKSEL	17?	1800	1900	
9	24	31	1	1	W	KOM	19	1800	1875	"verfpot, naar fries model"
9	24	31	2	1	W	KAN	1	1800	1875	
9	24	31	66	6	W	KAP	1	1800	1875	mangaanstreep onder de rand
9	24	31	1	1	R	BORD		1650	1850	ringeloor
9	24	31	1	1	R			1600	1900	oor. r-kap-2?
9	24	31	1	1	R	INDET				
9	24	31	1	1	R	KOM	23	1775	1900	Miniatuur, loodglazuur, mangaanoxide
9	24	31	1	1	R	KAP	2	1825	1875	biscuit, ongeglazuurd. Lidtekens van witbakkend object met loodglazuur
9	24	31	1	1	R	KOM	23	1775	1900	Miniatuur, loodglazuur, mangaanoxide
9	24	31	17	1	R	KAN	23	1825	1875	mangaanoxide aan buitenzijde
9	24	31	1	1	R	KMF		1800	1900	Miniatuur, loodglazuur, mangaanoxide
9	24	31	1	1	W	KMF		1800	1900	Miniatuur, loodglazuur
1	2	32	1	1	W	KOP		1500	1600	aan de binnenzijde beroet
1	2	32	1	1	S2	KAN		1550	1650	standvoet
1	2	32	1	1	S2	KAN		1500	1600	
1	2	32	1	1	R			1500	1900	
1	2	32	1	1	R			1500	1900	
1	2	32	1	1	W	BAK	9	1550	1650	
1	3	33	1	1	R			1500	1700	
1	3	33	1	1	W			1500	1700	
1	3	33	1	1	S2	KAN	63	1540	1580	
1	6	34	1	1	R	BAK		1550	1650	
1	6	34	1	1	R	GRA?		1550	1675	
1	6	34	1	1	R	LEK	10?	1550	1650	
1	6	34	1	1	R	BAK		1500	1650	
1	1	35	2	2	R	BAK	4	1550	1675	
9	34	36	2	1	R	GRA	34	1525	1625	
9	35	37	1	1	R	GRA		1550	1750	beroet
1	14	40	3	1	S2	KAN		1500	1575	
1	12	41	1	1	R	GRA	93?	1800	1900	beroet
1	12	41	1	1	S2	FLES		1700	1900	
1	14	42	1	1	R	KMF		1550	1625	gekanteelde rand
1	14	42	1	1	R	GRA		1450	1600	
1	14	42	1	1	W			1550	1700	
1	14	42	2	1	W	KAN		1550	1750	
1	14	42	2	2	R			1450	1650	
5	8	45	1	1	R	BORD		1525	1700	groen glazuur op ziel en vlag
5	8	45	1	1	R	BORD	6	1525	1675	slibsikkels op de ziel

5	9	46	1	1	S1	KAN		1300	1375	
5	9	46	1	1	R	BAK		1400	1550	
5	9	46	1	1	R			1800	1900	zwart glazuur
5	10	47	1	1	S2	KAN		1500	1575	
5	11	50	1	1	IW	KOP	2	1836	1836	stempel "P. Regout, Maastricht A 1836" aan de onderzijde
5	11	50	3		S2	POT	7	1700	1900	Westerwald. Past aan 51.1
5	11	50	1	1	S2	FLES	4	1800	1900	
5	12	51	1	1	S2	FLES	4	1700	1900	kleeft aan 51.1
5	12	51	3	1	S2	POT	7	1750	1900	Westerwald. Teerachtige substantie aan de binnenzijde. Past aan 50.3
12	147	57	2	2	R	BAK	17	1400	1550	
12	147	57	1	1	R	GRA		1400	1550	
5	38	58	1	1	R	GRA	34	1525	1625	
5	38	58	1	1	R	GRA		1500	1650	
5	38	58	1	1	R	KOM	40?	1425	1600	
5	38	58	1	1	W	BAK	3	1525	1650	groeo glazuur aan binnenzijde, geel aan de buitenzijde
5	39	59	2	2	WE	BORD	1	1570	1630	
5	39	59	1	1	R	?		1550	1650	platte vorm met met slib geaccentueerde ribben.
5	38	60	1	1	R	DEKSEL		1400	1600	iest afgerond deksel met massief sluitlichaam en knop
5	38	60	1	1	R	OLI		1375	1600	
5	38	60	1	1	R	KOP	1?	1450	1550	
5	37	61	1	1	S1	KAN		1350	1450	
5	36	62	1	1	S1	KAN	1	1375	1450	
5	36	62	1	1	R	GRA	8?	1400	1650	
5	36	62	1	1	R	BAK		1375	1500	beroet
5	34	63	1	1	R	BORD		1500	1650	
5	34	63	1	1	WA	BAK		1525	1650	
5	34	63	1	1	W	BAK		1350	1550	beroet
5	34	63	1	1	R	GRA		1400	1550	
5	34	63	1	1	R	GRA		1400	1650	
5	35	64	1	1	S2	KAN		1450	1550	
5	31	67	1	1	R	GRA		1400	1650	beroet
10	15	69	1	1	S2	KAN		1400	1500	
10	15	69	1	1	R	BAK		1375	1475	
10	28	70	2	1	R	BORD	6	1575	1650	Slibdecoratie in geel en groen. Noord Holland
10	28	70	1	1	R	BAK	5	1550	1625	
10	28	70	1	1	R	PIS		1500	1700	bakfout, barst.
6	83	78	1	1	F	BORD		1550	1650	
6	83	78	1	1	R	BORD	6	1525	1675	
6	83	78	1	1	R	BORD	6	1525	1675	met slibbogen
6	83	78	1	1	R	BORD		1525	1700	met slib op de spiegel
6	83	78	1	1	R	BORD		1525	1700	
6	83	78	1	1	R			1550	1700	bodem met poot en aan de binnenzijde groenglazuur op wit slib. Onderzijde beroet
6	83	78	1	1	R	GRA	8	1450	1650	
6	83	78	3	1	R	GRA		1450	1650	
6	83	78	1	1	R			1450	1700	
6	83	78	2	2	W			1550	1700	bodems met standring, groen geglazuurd.
10	58	79	1	1	S2			1450	1600	
10	58	79	1	1	R	GRA		1400	1550	
10	58	79	1	1	R	BAK	4	1550	1675	beroet
10	58	79	1	1	R	BAK	17	1400	1550	beroet
10	58	79	1	1	W			1500	1700	
10	59	80	1	1	R	BAK		1500	1650	beroet
10	57	81	1	1	S2	KAN	34	1475	1550	
10	29	82	1	1	W	BAK		1525	1650	
8	101	83	2	2	R	BORD	1	1400	1600	
8	101	83	1	1	R	GRA		1350	1500	
8	101	83	1	1	R	GRA	34	1525	1625	
8	101	83	1	1	W	BAK		1525	1650	
8	101	83	4	3	R	BAK		1400	1550	beroet
8	1	85	1	1	P	KOP	4	1740	1790	Capucijner waar, met polychroon decoratie in cartouches
8	1	85	1	1	R	BAK	5?	1750	1900	beroet
8	1	85	1	1	R	KAP		1775	1900	aanzet van opstaand oor
8	1	85	1	1	R			1600	1900	oor. Waarschijnlijk grape
8	1	85	1	1	W	VER		1550	1650	
8	1	85	1	1	W			1550	1800	

8	1	85	1	1	S3	DEKSEL		1850	1900	engels saltglazed stoneware
8	1	85	1	1	R			1650	1900	kannenbuis (afvoerbuis)
8	1	85	4	2	R	KAP	3	1825	1875	
8	1	85	1	1	P	BORD		1700	1800	
8	1	85	2	1	W	PIS		1650	1750	
8	1	85	1	1	F	KOM		1700	1750	
8	1	85	1	1	R			1550	1900	bodem met standing. Kop of test
8	1	85	1	1	W	KOM		1700	1900	standvlak. Loodglazuur uitwendig groen, inwendig geel. Lidteken aan binnenzijde
8	1	85	1	1	F	PIS		1700	1750	
8	1	85	1	1	F	BORD	5	1700	1750	
8	1	85	1	1	F	KAN		1700	1750	
8	1	85	5	1	P	SIE		1700	1750	krab op een blad. Aan de onderzijde, in het inwendige van de krab, bevindt zich een copulerend paar
8	1	85	1	1	F	BORD		1700	1750	
8	1	85	1	1	IW	KOP		1750	1775	
8	1	85	1	1	S2	FLES		1675	1900	
3	19	90	1	1	R	GRA		1400	1500	
3	27	92	2	1	W			1550	1700	
3	27	92	2	1	W	KAN		1450	1550	bolle kan met cilindrische hals en enkele horizontale ribben
7	21	95	1	1	S2	FLES?		1700	1900	
7	47	99	2	1	R	BORD	30	1375	1525	met slibbogen
7	47	99	1	1	R	GRA		1450	1650	
7	50	100	3	1	W	KOP	29?	1550	1650	binnenzijde geel, buitenzijde groen.
7	55	102	1	1	R			1300	1400	standlobben
7	55	102	2	1	R	BAK	2?	1450	1625	
7	55	102	2	2	R			1450	1700	
7	55	102	1	1	R			1400	1650	pootje
7	55	102	1	1	R			1400	1800	
7	55	102	1	1	R	BORD		1450	1650	
7	57	103	1	1	R	GRA		1450	1700	
7	57	103	1	1	R	BAK	17	1400	1550	
7	57	103	2	2	R	BAK	24	1475	1550	
7	36	104	3	1	R	VST		1550	1650	witte bloem om luchtgat geboetseerd
7	36	104	1	1	W	BORD	5	1575	1675	
7	36	105	1	1	R			1450	1750	
7	36	105	1	1	R			1550	1750	
7	36	105	1	1	R	GRA		1550	1750	beroet
7	36	106	1	1	S2	KAN		1450	1575	
7	36	106	1	1	S2	KAN		1550	1575	band met jachtscene en acanthus bladen
7	36	107	1	1	M	BORD		1550	1600	
7	36	107	1	1	R			1450	1700	
7	36	107	1	1	R			1500	1700	groen loodglazuur, inwendig
7	75	108	1	1	R	GRA		1400	1550	beroet
7	70	109	1	1	R			1450	1700	
7	70	109	1	1	R	BORD		1450	1650	
7	70	109	1	1	F	BORD	2c	1700	1775	
7	36	110	1	1	WA	KOM	1	1570	1630	
7	36	110	1	1	R			1500	1800	
7	71	111	1	1	R	BORD	27	1750	1850	
7	80	113	1	1	M	BORD		1625	1700	
7	80	113	1	1	I	PLO		1600	1650	
7	80	113	1	1	F	SIR		1700	1750	tuit
7	80	113	1	1	F	ZALF		1620	1900	
7	80	113	1	1	S2	KAN		1580	1650	Westerwald
7	76	114	1	1	R			1500	1900	beroet. Grape of kachelpan
7	36	115	26	2	R	PIS		1525	1650	
11	6	124	1	1	R	BAK	18?	1500	1700	
11	6	124	1	1	R			1500	1900	beroet. Grape of kachelpan

Bijlage II: Pottenbakkersafval in een waterput aan de Schelphoek te Alkmaar

J.D. Berger en de andere 19e-eeuwse Alkmaarder pottenbakkers

Op 1 maart 1842 opende de pottenbakker Johann Dieterich Berger zijn nieuwe aardewerfabriek De Hoop aan de Schelphoek te Alkmaar. Het was een bescheiden onderneming met een oven achterin zijn woonhuis, waar hij samen met één à twee knechten werkte.

In 1832 en 1834 waren er in Alkmaar, na een lange periode waarin de stad geen pottenbakkerijen meer had, al twee andere bedrijven opgericht, vlak bij elkaar aan het Zeglis. Ook dit waren bescheiden bedrijfjes en ze werden geleid door kleine zakenlieden die ook andere bezigheden hadden. Zowel J. Kehl als J.D. Kueter was tevens logementhouder en kastelein.

Johann Dieterich Berger, in Nederland ook wel Johan Diederik of kortweg Derk Jan genoemd, was een uit Duitsland afkomstige immigrant. Zijn geboorteplaats is Isselburg en we treffen hem voor het eerst in het Gelderse Wehl, waar hij in 1825 plannen had om er een pottenbakkerij te stichten. Voordat deze gerealiseerd waren moet hij in contact gekomen zijn met de Deventer koopman Gerrit Jan Hamer. Samen begonnen zij in 1826 aan de Noordenbergstraat een pottenbakkerij, Hamer in de rol van eigenaar-financier, Berger als zijn meesterknecht. Deventer zou in de tweede helft van de 19^e eeuw de toonaangevende aardewerkstad van de regio worden, met moderne terracottafabrieken van onder andere Hamer jr. en Hamelberg. Berger komt de eer toe aan de wieg te hebben gestaan van deze herleving.

Dankzij een bewaarde krantenadvertentie uit het knipselarchief van het Centraal Bureau voor de Genealogie in Den Haag weten we dat Berger in 1830 op staande voet is ontslagen en dus zijn heil elders moest zoeken. Hij zal niet rechtstreeks naar Alkmaar zijn verhuisd, maar wellicht was hij betrokken bij de stichting van een van de twee bedrijfjes aan het Zeglis en werkte hij daar als meesterknecht voordat hij zijn eigen oven liet bouwen. In 1837 trouwde hij in Alkmaar met Anna Verfaillie, weduwe Egbert van Assen. Hij is dan inmiddels 39 jaar. Anna overleed in 1847 en drie jaar later hertrouwde hij met de stiefdochter van Anna, Wilhelmina van Assen, weduwe van de pottenbakkersknecht Derk Jansen. Niet veel later, op 1-2-1852, is Berger overleden, 54 jaar oud.

Berger behoort tot een groepje Duitse pottenbakkers, die in de eerste decennia van de 19^e eeuw naar Nederland kwamen, op zoek naar werk. Ze komen bijna allemaal uit de grensplaatsen Isselburg en Kaldenkirchen en vonden werk in de Frankforter aardewerfabrieken in onder andere Gouda en Gelderland; zij hadden een sterke ambitie vroeg of laat een eigen bedrijf te beginnen. Berger bereikte zijn doel uiteindelijk in Alkmaar, tien jaar voor zijn overlijden.

Het onlangs aan de Schelphoek gevonden potgoed sluit goed aan bij de omschrijving van het fabriekaat in de advertentie die Berger plaatste in de Alkmaarder Courant van 7 maart 1842 ter gelegenheid van de opening van zijn pottenbakkerij: 'Allerhande soorten van aardewerken'. Pottenbakkers maakten in de tijd van Berger alles waarnaar vraag was en landelijke populariteit genoot. Het Frankforts, dat meer dan 80 jaar de kopers in zijn greep had, werd weliswaar nog steeds volop gemaakt maar de gespecialiseerde fabrieken hiervoor waren zo goed als verdwenen. Terwijl J. Kehl in 1832 in zijn aanvraag nog repte van een 'Frankforter aardewerfabriek', lieten Kueter (1834) en Berger (1841) deze aanduiding achterwege.

Pottenbakkers, en dat geldt voor alle centra, maakten in toenemende mate elkaars modellen na, met als gevolg dat we in Friesland en Brabant evengoed Gouds aantreffen als in Gouda zelf. In Alkmaar verbleven enkele Goudse pottenbakkers: Francois Gibbon en Jan Pieter Hakmes, die zowel het Gouds als het Frankforts beheersten. Ook Peter Willem Stroeken, een pottenbakker uit Kaldenkirchen, en Derk Jansen uit Arnhem werkten in de Frankforter traditie. Van een Noord-Hollandse aardewerkproductie met een eigen identiteit was toen al lang geen sprake meer en de markt werd gedomineerd door het Fries, met het Bergs als tweede groep en het Oosterhouts op afstand als derde. Berger en zijn collega's oriënteerden zich niet primair op het Fries en trokken ook geen Fries personeel aan. Met hun gerichtheid op het Gouds-Frankforter assortiment hoopten ze waarschijnlijk een gaatje in de markt te vinden en met elkaar vertegenwoordigden ze een zo ruime ervaring dat ze konden maken waarnaar vraag was.

Of de pottenbakkerij aan de Schelphoek na het overlijden van Berger door anderen is voortgezet is (nog) niet helemaal duidelijk. Begin jaren zestig zijn alle pottenbakkersactiviteiten beëindigd, en het is zeker dat het bedrijf van Kueter (Zeglis D17) en zijn opvolger Willem Pommer het langst heeft gewerkt. Kehl (Zeglis D9) overleed in 1858, maar had zijn bedrijf vermoedelijk al eerder stilgelegd. In de jaren vijftig van de 19^e eeuw zijn er bijna geen pottenbakkers/pottenbakkersknechten meer in Alkmaar, wat ook blijkt uit het tot stilstand komen van de stroom pottenbakkershuwelijken van de jaren dertig en veertig, die we hebben opgetekend uit de Burgerlijke Stand. De al genoemde W. Pommer en zijn knecht Cornelis Sieze zijn de laatsten. De leefomstandigheden in het Alkmaarse moeten niet zo gunstig geweest zijn, gezien het op betrekkelijk jonge leeftijd overlijden van veel werklieden.

Rotterdam, 9 december 2005

Adri van der Meulen en Paul Smeele

Bijlage III

Catalogus: Aardewerk uit een
waterput van pottenbakkerij
'De Hoop' (1842-1858)

S. Ostkamp

Opbouw van de catalogusblokjes
(alle afbeeldingen in deze catalogus zijn schaal
1:4)

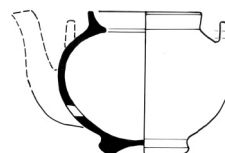
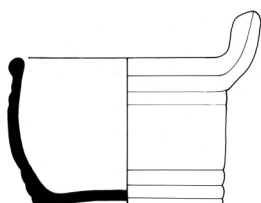
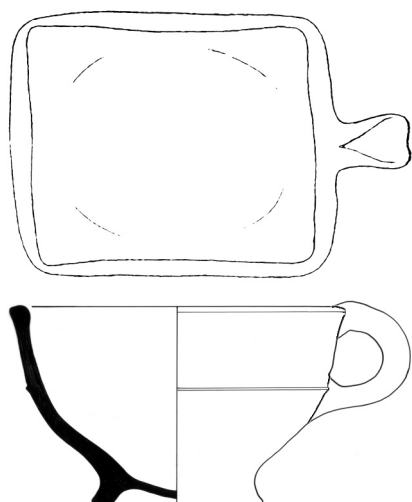
1a	vondstnummer
1b	vondstcontext (complexdatering)
2	code van het type
3	objectdatering
4a	maten in centimeters (grootste diameter / hoogte)
4b	beschrijving van het type
5a	baksel
5b	kleur / glazuur
5c	beschrijving van de decoratie
5d	diversen
6a	bodem
6b	oor / steel
6c	compleetheid
7	functie
8	productiecentrum
9	literatuur

cat. 1	
1a	05SCHH - 31-1
1b	vulling van een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)
2	r-kan-23
3	1842-1858
4a	21/19,5
4b	wijdmondige kan met buik geleidelijk overgaand in uitgebogen hoge hals, standvoet
5a	rood aardewerk
5b	loodglazuur, uitwendig met mangaanoxide
5c	
5d	
6a	standvoet
6b	bandoor
6c	vrijwel compleet
7	kan
8	Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'
9	

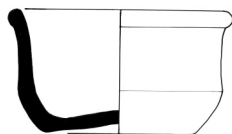
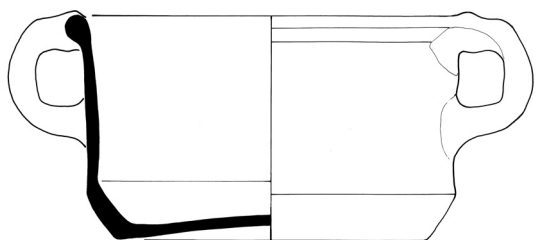
cat. 2	
1a	05SCHH - 27-3
1b	vulling van een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)
2	r-kap-2
3	1842-1858
4a	17,5/9,5
4b	bolle kachelpan met platte bodem, afgeronde kraagrand met dekselgeul
5a	rood aardewerk
5b	geheel ongeglazuurd (biscuit)
5c	
5d	schenkclip
6a	standvlak
6b	bandoor
6c	vrijwel compleet
7	kachelpan
8	Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'
9	

cat. 3		cat. 4		cat. 5	
1a	05SCHH – 31-7	1a	05SCHH – 27-15	1a	05SCHH – 27-6
1b	vulling van een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)	1b	vulling van een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)	1b	vulling van een waterput van pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)
2	r-kap-3	2	r-kop-15	2	r-kop-46
3	1842-1858	3	1842-1858	3	1842-1858
4a	17,5/10	4a	14/9	4a	lengte: 11,5/ breedte: 9,5/ hoogte: 8
4b	lage bolle kachelpan met platte bodem, afgeronde kraagrand met dekselgeul	4b	cilindrische kop met verdikte afgeronde rand en taps toelopende onderrand, op standvlak	4b	ovale kop met uitstaande afgeronde rand met dekselgeul, platte bodem met drie poten
5a	rood aardewerk	5a	rood aardewerk	5a	rood aardewerk
5b	geheel ongeglazuurd (biscuit)	5b	inwendig loodglazuur	5b	loodglazuur met mangaanoxide
5c	twee groeven op buikknik	5c		5c	
5d		5d	vervormd tijdens bakken (te heet gestookt)	5d	
6a	standvlak	6a	standvlak	6a	platte bodem met drie poten
6b	twee opstaande worstoren	6b	worstoor	6b	twee ogen, mogelijk voor een rieten hengel
6c	vrijwel compleet	6c	fragment, compleet profiel	6c	fragment, compleet profiel
7	kachelpan	7	kop ('Friese verfpot')	7	kop ('mandje?')
8	Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'	8	Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'	8	Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'
9		9	Bitter e.a. 1997b, 60 (exemplaar met verfresten!)	9	

cat. 6		cat. 7		cat. 8	
1a	05SCHH – 27-7	1a	05SCHH – 27-99	1a	05SCHH – 27-5
1b	vulling van een waterput van aardewerkfabriek 'De Hoop' (1842-1858)	1b	vulling van een waterput van aardewerkfabriek 'De Hoop' (1842-1858)	1b	vulling van een waterput van aardewerkfabriek 'De Hoop' (1842-1858)
2	r-pot-35	2	r-tes-12	2	r-the-4
3	1842-1858	3	1842-1858	3	1842-1858
4a	11,5/8	4a	16/10,5	4a	9/7,5
4b	tonvormige pot met afgeplatte achterzijde en verdikte afgeronde rand, platte bodem	4b	vierkante vuurtest met scherpe knik bodem-wand en iets uitwijkende wand, op standing	4b	bolle theepot met hoge schouder en geknikte opstaande rand met dekselgeul, op standvoet
5a	rood aardewerk	5a	rood aardewerk	5a	rood aardewerk
5b	inwendig loodglazuur	5b	loodglazuur	5b	loodglazuur met mangaanoxide
5c		5c		5c	
5d	vervormd tijdens bakken (te heet gestookt), imitatie van een steengoed zout- / zeepot (s2-pot-9)	5d		5d	
6a	standvlak	6a	standing	6a	standvoet
6b	ophangoog	6b	samengeknepen bandoor	6b	twee ogen voor een rieten hengel
6c	fragment, compleet profiel	6c	fragment, compleet profiel	6c	fragment, compleet profiel
7	zout- / zeepot	7	vuurtest	7	theepot, trekpotje
8	Alkmaar, aardewerkfabriek 'De Hoop'	8	Alkmaar, aardewerkfabriek 'De Hoop'	8	Alkmaar, aardewerkfabriek 'De Hoop'
9	zie voor een s2-pot-9: Ostkamp e.a. 1997, 182	9		9	

cat. 9

- 1a 05SCHH – 31-8
 1b vulling van een waterput van
 pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)
 2 w-kom-19
 3 1842-1858
 4a 21/12
 4b cilindrische kom met verdikte
 afgeronde rand en taps toelopende
 onderrand, op standvlak
 5a rood aardewerk
 5b inwendig loodglazuur
 5c
 5d
 6a standvlak
 6b twee samengeknepen worstoren
 6c compleet
 7 kom ('Friese verfpot')
 8 Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'
 9

cat. 10

- 1a 05SCHH – 27-100
 1b vulling van een waterput van
 pottenbakkerij 'De Hoop' (1842-1858)
 2 w-sme-5
 3 1842-1858
 4a 12/7
 4b cilindrische smeltkroes met
 verdikte rand en taps toelopende
 onderrand, op standvlak
 5a wit aardewerk
 5b
 5c
 5d
 6a standvlak
 6b
 6c fragment, compleet profiel
 7 smeltkroes
 8 Alkmaar, pottenbakkerij 'De Hoop'
 9